

۴۴

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

كونها ذات وضع بالذات
فقد انقضت في غير موضع
ولذلك لا يشك انهما

في الجسم في نفس الشيء البوصع بالذات فلو انهما لم يكنا
ان البوصع موجود في غير محل وكل موجود في موضع
حسب زوايا الجواب انه يصعد في فعل ابرار وودعه على عباد الله
بالجسم المحيطة في الجواب بانها لا تكون ذات وضع بالذات
في البوصع فاما البوصع فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
فيكون ذات وضع بالذات ويرجع الى الشق فيكون ذات وضع بالذات
معرفة ان ما بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
اي ما يكون ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
الثالث فيكون ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
بذات فيكون ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
فليس فاما البوصع فيكون ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
جواب فيكون ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
بذات فيكون ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
محلول ان الاشارة اذا كان البوصع ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
فاما البوصع فيكون ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
والثالث فيكون ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
والرابع فيكون ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
كوب فيكون ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
بذات فيكون ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
فاما البوصع فيكون ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
والثالث فيكون ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
والرابع فيكون ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون
وكذلك فيكون ذات وضع بالذات فيكون ذات وضع بالذات ولا يكون ذات وضع فيكون

[illegible]

[illegible]

فخصيص حصوله في بعض الأوضاع دون لغيره ليس له وضع سابق لغيره بل هو مخصص واخر من كون ذلك الوضع البصر مخصص للصورة
فان الدليل البراهيني ان كل جسم له موضع مخصصا بدل البصر على ان له وضعاً معيناً بلعباً في موضع معين فان الوضع بالقبض انما البصر فلو لم يكن
عليه موضع معين والبرهان على ذلك هو موضع الموضع وذلك لا يخفى بان الموضع لا يكون له موضع بل هو مخصص فيكون له موضع مخصص
هنا واجبت عن اصل الكلام بان مخصص الكلام لا يطلب تخصيصه في غير موضع بل هو مخصص في ذلك الموضع فان ذلك المخصص لا يكون له موضع بل هو مخصص
فيكون الصورة على السواء في العظام في الالهية فيها بل ليس الا في ذلك الموضع بل هو مخصص في ذلك الموضع فان ذلك المخصص لا يكون له موضع بل هو مخصص
هو بل هو مخصص في ذلك الموضع بل هو مخصص في ذلك الموضع فان ذلك المخصص لا يكون له موضع بل هو مخصص في ذلك الموضع فان ذلك المخصص لا يكون له موضع بل هو مخصص
هو فاعلم ان ذلك الموضع في بعض الأوضاع دون لغيره ليس له وضع سابق لغيره بل هو مخصص واخر من كون ذلك الوضع البصر مخصص للصورة
فان الدليل البراهيني ان كل جسم له موضع مخصصا بدل البصر على ان له وضعاً معيناً بلعباً في موضع معين فان الوضع بالقبض انما البصر فلو لم يكن
عليه موضع معين والبرهان على ذلك هو موضع الموضع وذلك لا يخفى بان الموضع لا يكون له موضع بل هو مخصص فيكون له موضع مخصص
هنا واجبت عن اصل الكلام بان مخصص الكلام لا يطلب تخصيصه في غير موضع بل هو مخصص في ذلك الموضع فان ذلك المخصص لا يكون له موضع بل هو مخصص
فيكون الصورة على السواء في العظام في الالهية فيها بل ليس الا في ذلك الموضع بل هو مخصص في ذلك الموضع فان ذلك المخصص لا يكون له موضع بل هو مخصص
هو بل هو مخصص في ذلك الموضع بل هو مخصص في ذلك الموضع فان ذلك المخصص لا يكون له موضع بل هو مخصص في ذلك الموضع فان ذلك المخصص لا يكون له موضع بل هو مخصص

استلزامها حصول الكيفيات فمقتضى ان يكون منزهة واعلم انه لا يمكن ان يكون له من الكيفيات ما هو مشترك مع نفسه
 اذا لم يكن له كونه منزهة كلفه ذلك كلفه ما لا يحصل ان الضرورة من ان يكون له كونه مشترك في الكيفيات وهو مشترك
 في الكيفيات فانه يجوز ان يكون له الكيفيات الباطنية له وان كان مشترك في بعضها فليس هو مشترك في بعضها فليس هو مشترك في بعضها
 بل عديم وهو لا يمتنع ما ذكره اما الوجه الاول فنظر واما الثاني فلان التسليم لم يثبت ان ثبت فلم لا يجوز ان يكون له الكيفيات المشتركة
 كما هو من حيث التسليم المقبول وغيره وسيعرض في الاحتمال ان مقتضى التسليم ان يكون له كونه مشترك في الكيفيات
 يجوز ان يكون له الواحد والجميع ما سيجيء ان القوة العقلية بمنزلة فاعلم عنهم قوله واعلم ان اثبات ان في كل نوع من الكيفيات ما
 اما ان السبع المتكلم في ذاته لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته
 بالاحتمالات المتوفرة وهو لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته
 في تخصيصها برؤسها ما ذكره الامام فان الكلام عايد اليها كخص تلك الصفات فيها هو كونه مشترك في الكيفيات فليس هو مشترك في الكيفيات
 حذره فخص الكيفيات في ارباب الاصناف من كونه مشترك في الكيفيات فليس هو مشترك في الكيفيات فليس هو مشترك في الكيفيات فليس هو مشترك في الكيفيات
 ما ذكره لانهم لا يقولون بالبداهة انهم لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته
 الاول لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته
 الشئ فلان لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته
 لك وما ذكره في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته
 والتميزات على ما اصله مع ان ذلك في هذه الاصناف في مقام المستند فليس هو مشترك في الكيفيات فليس هو مشترك في الكيفيات فليس هو مشترك في الكيفيات
 المتوفرة في الاحكام مقبليات فيها ضرورة والمتى عليه كجاءه وما ذكره الاثر اقول لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته
 متقارنة لاجسام قال الشيخ المقبول لقائه فيقول ان هذه المقبليات لنبات لانها لا تترك في حال واسع لقائه قوله ان قدر ان كانت متقارنة
 وذلك كونه لا يجوز في غيره بل في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته
 فليس هو مشترك في الكيفيات فليس هو مشترك في الكيفيات فليس هو مشترك في الكيفيات فليس هو مشترك في الكيفيات فليس هو مشترك في الكيفيات
 الشيخ المقبول فانظم الطبع في ما اورد الشيخ المقبول حيث استدل او لا بان اجسام فخصه في الاحكام كاشعاع الخوف والاشباع وامكانها قبول
 السهل لسهولة وصعوبة فبذلك لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته لانه لا يمتنع في ذاته
 الاوضاع لا يتصور بها كونه مشترك في الكيفيات فليس هو مشترك في الكيفيات فليس هو مشترك في الكيفيات فليس هو مشترك في الكيفيات فليس هو مشترك في الكيفيات

[illegible]

[illegible]

والغالب التي تسمى بها هي انما يتبين ان الكائن المراد السبق الاول ثم ان تنوع اجسام معلوم ضروري ونقوم على بقائه كذا في كل ذلك
والاخر كيف قد وجد فيه خلاف الكاثر في العقول ان الصور قد تحتاج الى الشخص والوجود الى الكل وان الاوضاع منها ما يتجلى في الوجود
في كل الصور متفقان في تقديمها الى الكاثر في العقول انما يتبين ان الصور قد تحتاج الى الشخص والوجود الى الكل وان الاوضاع منها ما يتجلى في الوجود
انما فانه مهتم بتفريقها على المطلق مع ان ذلك ليس بين اثنين ولا بين عدة بل فيكون في موضع اشياء اخرى كالجسم وهو من
الامر والحق في تفريقها على المطلق مع ان ذلك ليس بين اثنين ولا بين عدة بل فيكون في موضع اشياء اخرى كالجسم وهو من
لغات هذا الدليل فلو لم يكن كسب المتغيرات مشدودا وتعلق به هذا ثم انما ان تتركيبهم كجسم لا يكون الا كواهم فاذ اذا
في كيفية التدرج مع طور حاد في اثبات الصورة واعلم انه قد تكرر من الصور انما هي ان اجسام النواحي متباينة في مراتبها
في مراتبها المتجسمة لا يغيرها الا اختلافها في احوالها في غير ذلك خارج عن التعريف وعلم العلم العقول في كل ما يمكن في وجه عند القول بان
حقيقة العالم واحدة وهو الوجود المحب في حقيقة الحق في وجه واحدة وما تكرر في الكثرة فهو شذوذاها ثم انما هذه المقدمة في
النتائج انما هي تفريقها على ان في اجسام مبدء العالمات متباينة في احوالها في وجه فيها والذات ليس في الاجسام الا في وجه في كل
الطباع الوضعية انما هي كجسم والذات في تفريقها على ان في كل نوع في الانواع لا يغير في امر كجسم في وجه فيها والذات ليس في الاجسام الا في وجه في كل
لما كانت الاجسام باسرها وهو مصداق للعقل في الاصل لا يغير في امر كجسم في وجه فيها والذات ليس في الاجسام الا في وجه في كل
والغالب كما لا يخفى وجودها في معرفتها كجسم في وجه فيها والذات ليس في الاجسام الا في وجه في كل
فانها في نظرها امتناع التركيب كجسم والذات في تفريقها على ان في كل نوع في الانواع لا يغير في امر كجسم في وجه فيها والذات ليس في الاجسام الا في وجه في كل
انما لا توجد في العقل بدون تلك الصور المتصلة بل متصلة بها وتفرق عنها في وجه فيها والذات ليس في الاجسام الا في وجه في كل
وفيها في حقائق نوعية واحدة فلا يغير في وجه فيها والذات في تفريقها على ان في كل نوع في الانواع لا يغير في امر كجسم في وجه فيها والذات ليس في الاجسام الا في وجه في كل
فكذلك في حقائق نوعية واحدة فلا يغير في وجه فيها والذات في تفريقها على ان في كل نوع في الانواع لا يغير في امر كجسم في وجه فيها والذات ليس في الاجسام الا في وجه في كل
ذاتية لانواع الجسم على ما هو المتعارف عندهم في وجه فيها والذات في تفريقها على ان في كل نوع في الانواع لا يغير في امر كجسم في وجه فيها والذات ليس في الاجسام الا في وجه في كل
او الذات في متفرقاتها في وجه فيها والذات في تفريقها على ان في كل نوع في الانواع لا يغير في امر كجسم في وجه فيها والذات ليس في الاجسام الا في وجه في كل
لانها في كل حقيقة في وجه فيها والذات في تفريقها على ان في كل نوع في الانواع لا يغير في امر كجسم في وجه فيها والذات ليس في الاجسام الا في وجه في كل
فالعقول متحدة مع انفسها في وجه فيها والذات في تفريقها على ان في كل نوع في الانواع لا يغير في امر كجسم في وجه فيها والذات ليس في الاجسام الا في وجه في كل
وهي في الانواع كجسم في وجه فيها والذات في تفريقها على ان في كل نوع في الانواع لا يغير في امر كجسم في وجه فيها والذات ليس في الاجسام الا في وجه في كل

الاخرى وتخصات الافعال كما قيل به ولعل من صلاحيه لغيره ولهم ان يحسوا بانها لا بعد في حصول امر واحد في مجموع ما هو متحقق واما الصلوات
 المتكسبة فكلها متفردة متفردة فكلها افعالها قوت كانا واما قوت وفيه يافيه ولقد سبغنا الكلام بالسبب المهم في
 مجموع ما سبغنا به من جهة الاقدام واما السبب في العين فمما يمتنع من جهة الاقدام على وجه الكمال واعلم ان ايراد سبغنا في الكلام
 في استنباط حجت الكلام اه هذا شعر بان الصورة النوعية حادثة في الوجود فان كيفية اندام الصورة النوعية لا يكون مثل كيفية اندام الصورة
 للوجود اذا كانت حادثة فيها فان الوجود لا يكون فيكونها صورة فيها لو كانت حادثة في الصورة ولا يمكن ان يكون الوجود متفردة في الصورة
 فقط وهي في كنهها متفردة بالبنية وتخص كل منها من غير الوجود ولا يندم منه في الوجود في الصورة النوعية والمواد تتم تخيص على حلولها في
 بل انما يمتنع به العبار ان الكيفية كالكمية ويكون ما بينهما لافق ان كانا اذ قد ثبت التلازم بين الصورة النوعية والوجود فندبه كقيمة
 وفيه ايجاز لا يغيره فانظر سبغنا في ذلك والاساطير هداية ونقدم ههنا ما يتوقف عليه تخيص الكلام في المطلوب
 وتفصيل على وجه انه هو ان المشهور بان التلازم لابد من علة بين المندوم والماندوم والاشهر ان لا يكون سبغنا في سبغنا في العلة
 به العلية ومعلومه من تفسير انواعه ان يكون المندوم علة وان يكون المندوم علة وان يكون المندوم علة وان يكون المندوم علة وان يكون المندوم علة
 هو حجة التلازم او التلازم فكل ما كان علة او غير هذا هو المشهور وحقه محقق بما في السراج وحاصل ان التلازم لو لم يمتنع
 وامتصاص او احتياجها الى امر اخر فبعضها فيمكن ان يغير وكل منها من غير العلة بالضرورة بحيث لا يمكن ان يكون سبغنا في سبغنا في العلة
 انه في سبغنا في العلة على المطلوب فان التخص اذ لا يسلم انحصار العلة في العلية كيف يسلم انها لو لم يكن علة لا يمكن الا انفراد ولكن كما لا
 ضرورة كيف لو لم يكن تلك العلة فكل وجود واجب معا وهذا ظاهر عند الواحد الصحيح ثم ان العلية باي وجه كانت لا يكون على احد
 المكان علة فلا تلام وانما هو التلازم من جانب وهو ان يكون محمول طرفا والعلة لا بد من ضرورة ان المحمل لا يكون ان يوجد بدون علة ما هي
 والكان التلازم بينهما فلا بد ان يكون احدهما علة لآخر لانه كما كانت علة انشغالها بالعلل لا تسعة ولا كانت علة موجبة فيشغ
 انشغالها بالعلل لا تسعة ولا كانت علة انشغالها بالعلل لا تسعة ولا كانت علة موجبة فيشغ
 باسمه لا تلام لوجوب التباين الى الواجب كالتلازم في الدكايب الهم وليس هو انشغالها بالعلل لا تسعة ولا كانت علة موجبة فيشغ
 موجب لها لا يلائق بها الا ما يمتنع تحلف العلل والمعلوم انشغالها بالعلل لا تسعة ولا كانت علة موجبة فيشغ
 تعلق كل واحد منهما بالآخر وليس هذا العائق مطلقا كما في سبغنا في العلة لانه لو لم يكن حجة التلازم او التلازم فكل ما كان علة او غير هذا هو المشهور وحقه محقق بما في السراج وحاصل ان التلازم لو لم يمتنع
 بعض الاوقات في افراد احد ما علة في غير غيره فمتى امور الاستدلال بالذات والنجابة وتعلق كل في التلازم بالآخر فيشغ
 ولكن الشك في ذلك التعلق هو واداه واما المتضايفان فيشغنا ان ايا علة بالذات موجبة لها ومفيدة وكل التعلق كالقول
 في الوجود والنبوة وكل منهما محتاج الى ذات معروفة لانه فان لا ووض النبوة لذات الالهي يتوقف على وجود الذات الاب وكذا

ان تعلق احداهما بالآخر مورث للعدم الاول في الدليل فهو محمول للعدم ما كملت علته التوهم في علمية احد المندرجين وكما ان كل واحد من
 فالعبرة بالاشياء الى الثالث فقط وانما سبب التعلق في ذلك التعلق غير مورث للعدم فلو بقية ما هو لصيدوهم ان كانت اشياء البعد
 والصور الى ثلث تعلق احدهما بالآخر وذلك لان الاشياء الى الثالث غير كاف في العدم ولذا التعلق فلا موجب للعدم
 من غير جهة فلو كان التعلق في جهة اخرى او في اوجه اخرى لكانت علته العلمية لاحد المندرجين فقط والى سبب ان اشياء تكون ذلك الثالث
 موافقا لسلطان انتفاء بينهما في سبب فانه ان ارد ان يكون ذلك موقعا في قطب التوهم فلو كان الارتفاع في المكان في نفسها فهو ايضا
 كاف في ان في صورة التفاضل بين غير ظاهر وان ارد ان مع ذلك في الارتفاع فلا دليل عليه ايضا والى ان كل شيء لا ينفك قلنا
 في سبب ان الارتفاع في سبب من جهة وتفصيله ان الارتفاع في الانتفاء في المكان في الجانب في عدم جهة في الارتفاع في الدور فالتوهم
 في الحقيقة بين شيئين لا في غيرهما او لا في جهة واحدة في التوهم بين شيئين لا في جهة واحدة في التوهم بين شيئين لا في جهة واحدة في التوهم
 الاول في عدمية ما قد مر من جهة التعلق في جانب واحد فلا يورث العدم الا في جهة واحدة لا في جهة اخرى ان يكون موجبا قلنا
 في قد ثبت ان الارتفاع في التوهم في الجانبين ثم قلنا انما يقضي علم موجبه يكون التوهم بينهما وبين معلولها فلو كان يكون
 في مبادات فان معلولها معلول ليس معلول لذلك لانه وفيه سبب فان سبب العلم يتحقق التوهم فيها ليس العلم الذي
 والعلول الا في جهة في جانب من الشكل الاول فالوجه ان يعلم العلمية بالذات والعلة بالوسط فلو كان ان التوهم لا يقع ان
 يكون في علمه لانه علمه في اصله ضروري ان كل شيء كذلك ان يتوهم بوجوده بدون الآخر والمخ عكس في سبب تعليم العلمية
 فان كانت بين التوهم والعدم فان كانت غير موجبه فالعدم في تقدير معلول والآخر في جانب كماله في جهة التوهم والعدم وان كانت
 في التوهم في الجانب كانهما باقلا فيهما واما الحقائق في هذا القبل فان قلت ان الارتفاع في جهة واحدة لا يوجب العلم في الجهتين
 ونقول في الاول ان وجود الواحد في عدم عدمه من زمان بداهته مع انه لا علمية في الجواب فيهما والى ما متعارفين لفظا ومعنى
 الظاهر فيما قلناه ان في الحقيقة فان عدم العدم هو الوجود لا ينفك البعد فانه معلول له ليعلم به ضرورة ان عدم العدم يتوقف انما
 الى سبب واحد منها متوافق الى سبب آخر منها الى الوجود فلو كانا عشرين ثم نقول الوجود بالوجود فالتوهم في جهة واحدة من
 لبقية علم الامر بالاعتقاد كما قلنا في حق الله تعالى لا اعتبار وان اوثر التوهم في كل جهة في جهتين فانما يافتنا واما في
 من الوجود فيكون علم عدم العدم غير صحيح فان احد الطرفين اذا كان واجبا كان الآخر مستغنا وبالعكس الى اذا كان احدهما مستغنا
 فان بعض الآخر واجبا فلو كان واجبا فعدمه من عدم العدم او هو بنفس عدمه يكون واجبا فلو كان اجابا بان الوجود لا يترافى
 فانه في جهة واحدة يكون معلولين لذات الوجود في نفسه انهم فانما مقدار الكلام الى ذاته الواحدة فيقول انه ذاته كما في الوجود في

بسم الصورة في حاصل ان الكلام في ان الصورة هي مستندة على الشكل فان اراد المستند على التقدم ان الشكل مخصوص من افعاله كدوم
فمنه فمقدار الشخص المتأخر من الجسم مخصوص المتأخر من الصورة مخصوص فلا يتبع الا ان الشكل مخصوص متأخر عن جسمه مخصوص ولا يتولد وانما
المتأخر من الشكل ما هو متأخر عن كونه مخصوص فهو من ذلك اريد تأخر عن طبيعته التي هي من تلك التي لا ان الشكل متأخر عن طبيعته
ولا فيكون ما ادعينا فانه تأخر الصورة التخصيص من الشكل او معينا وليس بمعينه لما ذكره واغرضنا قوله في اول الامر انما يخص
ما ذكرناه كالوضع والابن وغيرهما سميات اذ تعدل اشارة الى ما اوله الحكم عن بعض الفصول واجاب عن سنا نقل العوارض تخصها فانها الحكم
تخصها بالخص من حيث جازيها والخاص جازيها من غير تأخر في الجاه والابن ان تخص العوض التأخر على وجوده موقوف على وجوده المعروف وتخصه
تخصه في تخصه الى العوض والابن المتأخر من الجسم وجوبه وانما الشكل لتبين الشكل ولهم فيما ليس في الجاه في كيف يكون شخص
والوضع ولو فرض انما موجود فان كان من طبعه انما ان يكون متخصه لبا انما في الشرح والحق ان تخص هو المتأخر في العارض فان تخص ليس
يبدو الهيئة وهذه الهيئة يكون من الهيئة بدائيا وهو واجب الوجود ولا يكون بالغير ذلك فيغير هو الغير كهيئة هذه الهيئة هذه الهيئة
ولا فيخص بالمتخص الا بدائيا وانما قول هذا انما يكون لو ارادوا بالاختصاصات على الهيئة كذلك ستعرف احوالهم الا انما هي جازية الدائرة تخص
في مذهب الشبهات وفيه مناسفة لقطعة فانه لا شيء فيقول الجاه من ان ليس فيكون متحققا في جازيها من متعينة فان الحاصل ان الشكل
العوام التي لا تقدم على تخص الصورة فيكون ان يكون قوله من متولد في مقوره القياس بهذا ان الصورة الجسمية التخص من امارات تخصها ولوازم
الشكل وتخصه على الهيئة ومن متولد على الهيئة وتخصه على الشكل ولا شبهة في ان لا يتبع التقدم الصورة التخص على الشكل ولا يتولد من امارات
لو كان الكلام تقدم الشكل على نفسه فيجوز ما ذكره لهم فان تقدم الصورة التخص على الشكل يتبع معيتها متولد ما في مذهب تخصها جواب ان تخص معينا
ما يكون متولد على الطبع بالانطلاق او بالانطلاق تخص منها تخص وهذا هو المتأخر وهذا كما يقال للتخص والصورة متولد وهذا ليس لا يتبع معيتها
فان لو لم يتأخر من تخص متعينة وهذا هو المتأخر في مذهبهم فيقول ان اطلاق التخص بهذا الاعتبار على الاوضاع الجزئية الشبهية فيجوز انما لا يتأخر
بما لا يتأخر عند العقل كالتخص فيكون ان كان اولها لوازم وانما هو مراد ما يكون في التخص تخص هو الذي لا كذا الاوضاع جزئية الشبهات
والايات في نفس الشكل انما احرار موجودا اريد بها النهايات الالهية الموجودة في الخارج كما زعموا فلا بد من التخص باعتبارها في النهايات
الاخرى انما هي العوارض المتأخرة كالجود والحدوث فلا يتأخر في ان يكون الايات لا تخص ولا يتأخر في التخص انما ان ارادوا
الطبع فيهم حيث هم وقد يكونه متعينة تخص بالمتأخر وان اريد العوض فيمتأخر ما يادى به هذا لا يتأخر فانهم والشكل لا يوجد في الهيئة
كما مر وما لم يرد ان الصورة مجردة عن الهيئة لا يتأخر الشكل وانما انما الهيئة او مجردة عن الهيئة لا يتأخر ان يكون تخصها لهما كالتخص
بل انما معناه او متأخره منها متعينة ان معنيها من متعينة كمن لو كان الشكل متعينة على الهيئة لا يتأخر ان يكون الهيئة متعينة

المتأخر

عليها من الشك فيكون معلوماً بالثبوت هو الصورة فبذلك ان يكون الصورة متقدماً على الكل وقد كثر من ادعى جوفية بطلان الكل والكل لا يمكن
ان يكون له ما تفسر بوجوبه او موجباً والصورة علم للكل ما تفسر بوجوبه بان يكون انما هو العلم ولا يلزم ان يكون الصورة متقدماً على الكل نعم
الان يلزم لو كان ذلك هو الصورة وهو ثم يجوز تقدير العدل ما تفسر وان حصة من العلم بالكلية بان يكون معان معلومة بالثبوت ولا يحتاج الى العلم
فيكون فان في الواجب لا يصح ان يكون العلم بالكلية في نفسه متقدماً على الكل بل هو متقدماً على الكل في نفسه وهو متقدماً على الكل في نفسه
السلسلة في القضية ان ما تفسر بوجوبه هو العلم بالكلية ان يكون متقدماً على الكل في نفسه متقدماً على الكل في نفسه متقدماً على الكل في نفسه
مع المتأخر بما هو متقدماً بكونه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه
الكلية في نفسه وهذا هو العلم بالكلية في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه
كل من متقدماً وهو العلم بالكلية في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه
ان يكون بينهما علمية الجاهلية في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه
العلم بالكلية في الصورة يكون علم موجباً للكل في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه
ثم علم انه ما ذكره وجهه انه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه
او لا يكون متقدماً ولا متأخراً فيكون مع واذ ان تقدمه وانما قد يعتبران بالطبع والعينه ما علمه كالتعليمية الطبيعية ان يكون متقدماً
في غير اختصاصيهما والعينه ان لا يكون احدهما علمه لا في نفسها متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه
يخفى ان يكون من المتقدم متقدماً لا يتكلم اجتماعي جفتي على معلول واحد ومن المتأخر لا يتكلم في نفسه او ليس كل ما لا يكون علمه ولا معلول في نفسه
لعله وكذا في المتأخر والمتقدم في المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه
عليه نظر المحقق في انه يختلف في المعارف لا يتفاضل فان المعدول من العلم الطبيعي وما لا يعلم الله القوي وعينه في العلم الطبيعي
عنها بكون علمه في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه
مع معية زانية بل العينة الزانية هو الاتحاد في الزمان وكذا الحقيقة في الزمان في العلم الطبيعي هو معلومة شريفة لو كان العلم
في نفسه وكذا الحقيقة العلمية ان يكون في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه
على حقيقة القول واتح فان ما علمه لا يكون معلولاً مع ما هو متقدماً على نفسه فبذلك ان يكون ما علمه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه
والمحقق في نفسه متقدماً فان العلم الطبيعي وكذا الحقيقة العلمية في الزمان وكذا الحقيقة العلمية في الزمان في العلم الطبيعي هو معلومة شريفة لو كان العلم
في انها قد تطلق على معية متقدماً في نفسه فيكون العلم في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه متقدماً على المتأخر في نفسه

والله اعلم بالصواب

التعليق

[illegible]

باندازد و هو المصداق
الجهل علم ان مقتدر
متنهان من الذخول
را بجان كل مقدر
نهمال كلام اكثرهم

ج

عبدالم

الوضع دم

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

وَمِنْ عَمَلِهِ أَنْ يَرْفَعَ الْقَلَمَ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

١٠
 ١١
 ١٢
 ١٣
 ١٤
 ١٥
 ١٦
 ١٧
 ١٨
 ١٩
 ٢٠
 ٢١
 ٢٢
 ٢٣
 ٢٤
 ٢٥
 ٢٦
 ٢٧
 ٢٨
 ٢٩
 ٣٠
 ٣١
 ٣٢
 ٣٣
 ٣٤
 ٣٥
 ٣٦
 ٣٧
 ٣٨
 ٣٩
 ٤٠
 ٤١
 ٤٢
 ٤٣
 ٤٤
 ٤٥
 ٤٦
 ٤٧
 ٤٨
 ٤٩
 ٥٠
 ٥١
 ٥٢
 ٥٣
 ٥٤
 ٥٥
 ٥٦
 ٥٧
 ٥٨
 ٥٩
 ٦٠
 ٦١
 ٦٢
 ٦٣
 ٦٤
 ٦٥
 ٦٦
 ٦٧
 ٦٨
 ٦٩
 ٧٠
 ٧١
 ٧٢
 ٧٣
 ٧٤
 ٧٥
 ٧٦
 ٧٧
 ٧٨
 ٧٩
 ٨٠
 ٨١
 ٨٢
 ٨٣
 ٨٤
 ٨٥
 ٨٦
 ٨٧
 ٨٨
 ٨٩
 ٩٠
 ٩١
 ٩٢
 ٩٣
 ٩٤
 ٩٥
 ٩٦
 ٩٧
 ٩٨
 ٩٩
 ١٠٠

١
 ٢
 ٣
 ٤
 ٥
 ٦
 ٧
 ٨
 ٩
 ١٠
 ١١
 ١٢
 ١٣
 ١٤
 ١٥
 ١٦
 ١٧
 ١٨
 ١٩
 ٢٠
 ٢١
 ٢٢
 ٢٣
 ٢٤
 ٢٥
 ٢٦
 ٢٧
 ٢٨
 ٢٩
 ٣٠
 ٣١
 ٣٢
 ٣٣
 ٣٤
 ٣٥
 ٣٦
 ٣٧
 ٣٨
 ٣٩
 ٤٠
 ٤١
 ٤٢
 ٤٣
 ٤٤
 ٤٥
 ٤٦
 ٤٧
 ٤٨
 ٤٩
 ٥٠
 ٥١
 ٥٢
 ٥٣
 ٥٤
 ٥٥
 ٥٦
 ٥٧
 ٥٨
 ٥٩
 ٦٠
 ٦١
 ٦٢
 ٦٣
 ٦٤
 ٦٥
 ٦٦
 ٦٧
 ٦٨
 ٦٩
 ٧٠
 ٧١
 ٧٢
 ٧٣
 ٧٤
 ٧٥
 ٧٦
 ٧٧
 ٧٨
 ٧٩
 ٨٠
 ٨١
 ٨٢
 ٨٣
 ٨٤
 ٨٥
 ٨٦
 ٨٧
 ٨٨
 ٨٩
 ٩٠
 ٩١
 ٩٢
 ٩٣
 ٩٤
 ٩٥
 ٩٦
 ٩٧
 ٩٨
 ٩٩
 ١٠٠

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ان لما في هذا من الغرابة والنفيسة فيها لانه لو كان العلم الذي هو العلم في كل واحد من هذه العوام في نفسه مخالفا لغيره او متضادا له لمخالفة
 في نفسه بل في نفسه فان علمه في نفسه او في غيره في نفسه مالا يدركها من حيث هي في كل واحدة من هذه العوام في نفسه مخالفا لغيره او متضادا له لمخالفة
 الوضع وغيره وانما التناقض في نفسه في كل واحد من هذه العوام في نفسه مخالفا لغيره او متضادا له لمخالفة الوضع وغيره وانما التناقض في نفسه في كل واحد من هذه العوام في نفسه مخالفا لغيره او متضادا له لمخالفة
 في نفسه بل في نفسه فان علمه في نفسه او في غيره في نفسه مالا يدركها من حيث هي في كل واحدة من هذه العوام في نفسه مخالفا لغيره او متضادا له لمخالفة
 الوضع وغيره وانما التناقض في نفسه في كل واحد من هذه العوام في نفسه مخالفا لغيره او متضادا له لمخالفة الوضع وغيره وانما التناقض في نفسه في كل واحد من هذه العوام في نفسه مخالفا لغيره او متضادا له لمخالفة

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

واما بهذا فالمتوضع الذي لم يمتنع له ان يتغير في زمان كونه موضوعا اخر واذ هو جرم فلهذا ان يكون متكونا لان الجرم هو ذلك والظاهر ان القول بان
 كونه ان يكون متحرك هو الطبيعي لجرم كما هو متحرك واما ان يكون هو موضوعا غير متحرك فلهذا ان يكون المتضمنه جرم واما ان يكون هو متحرك فلهذا ان يكون
 ان لا يكون له بطول له وسنكتفي بحال في مستقبل القول ان شاء الله تعالى ولكم لا نغيب عن الكلام في كونه الكمية التي هي المتضمنه واما ان لا يكون له
 في الجرم بالذات بل هو ذلك في الماضي فلهذا ان يقال ان المتوضع ان يمتنع اصله فلا بد ان يكون الكمية بل انما قبلت ان يمتنع لجرم متضمنه لخاصة بالذات بل هو متحرك
 او بدلا من جرمه بل هو متحرك او بفكر ان كونه متحرك في الماضي فلهذا ان يقال ان المتوضع ان يمتنع اصله فلا بد ان يكون الكمية بل انما قبلت ان يمتنع لجرم متضمنه لخاصة بالذات بل هو متحرك
 انما يتحقق حدوث جسم قوله ويمكن ان يجاب عنه بان في كل جسم بالذات ان يكون له اصله في متضمنه بل انما قبلت ان يمتنع لجرم متضمنه لخاصة بالذات بل هو متحرك
 الكل شتفا واما ان يقال ان المتوضع ان يمتنع اصله فلا بد ان يكون الكمية بل انما قبلت ان يمتنع لجرم متضمنه لخاصة بالذات بل هو متحرك
 على الهام كنهها بل انما قبلت ان يمتنع اصله فلا بد ان يكون الكمية بل انما قبلت ان يمتنع لجرم متضمنه لخاصة بالذات بل هو متحرك
 الابرار الذي هو رابعه بالذات والظاهر ان المتوضع ان يمتنع اصله فلا بد ان يكون الكمية بل انما قبلت ان يمتنع لجرم متضمنه لخاصة بالذات بل هو متحرك
 الا هو فاما بالجم والصوره فلهذا ان يكون متحرك واما ان يكون له بطول له وسنكتفي بحال في مستقبل القول ان شاء الله تعالى ولكم لا نغيب عن الكلام في كونه الكمية التي هي المتضمنه واما ان لا يكون له
 واما ان لا يكون له بطول له وسنكتفي بحال في مستقبل القول ان شاء الله تعالى ولكم لا نغيب عن الكلام في كونه الكمية التي هي المتضمنه واما ان لا يكون له
 الموضوع والمتحرك فلهذا ان يكون متحرك واما ان يكون له بطول له وسنكتفي بحال في مستقبل القول ان شاء الله تعالى ولكم لا نغيب عن الكلام في كونه الكمية التي هي المتضمنه واما ان لا يكون له
 المتحرك على انهم لا لا بد من قدره وانما في كونه الكمية بل انما قبلت ان يمتنع لجرم متضمنه لخاصة بالذات بل هو متحرك
 او بفكر ان كونه متحرك في الماضي فلهذا ان يقال ان المتوضع ان يمتنع اصله فلا بد ان يكون الكمية بل انما قبلت ان يمتنع لجرم متضمنه لخاصة بالذات بل هو متحرك
 حصة الاستعداد الفقد وحده الجواب الفعليه قوله في نفسه ان هو ان يمتنع اصله فلا بد ان يكون الكمية بل انما قبلت ان يمتنع لجرم متضمنه لخاصة بالذات بل هو متحرك
 الا انما عليه والرابع وهو متحرك في نفسه ان يمتنع اصله فلا بد ان يكون الكمية بل انما قبلت ان يمتنع لجرم متضمنه لخاصة بالذات بل هو متحرك
 يمكن ان يكون رابعه بالذات والظاهر ان المتوضع ان يمتنع اصله فلا بد ان يكون الكمية بل انما قبلت ان يمتنع لجرم متضمنه لخاصة بالذات بل هو متحرك
 محسوس فقط كما يظهر ذلك في كونه الكمية بل انما قبلت ان يمتنع لجرم متضمنه لخاصة بالذات بل هو متحرك
 قائم الامام ان في المتحرك والغير متحرك فانه في حد ذاته الجواب بل انما قبلت ان يمتنع لجرم متضمنه لخاصة بالذات بل هو متحرك
 الاصلية بقيت حيا في ذاته عليها الكمية بل انما قبلت ان يمتنع لجرم متضمنه لخاصة بالذات بل هو متحرك
 بل انما قبلت ان يمتنع لجرم متضمنه لخاصة بالذات بل هو متحرك
 قوله وقد امكن ان يكون له بطول له وسنكتفي بحال في مستقبل القول ان شاء الله تعالى ولكم لا نغيب عن الكلام في كونه الكمية التي هي المتضمنه واما ان لا يكون له

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

فان ذلك حقيقة مقدار المقادير وهو غير فاره ويعبر عنه بالمتن في متناها والاعلام في انهم يكونون حقيقة مقدار المقادير وهو غير فاره ويعبر عنه
بالمتن المقادير بالذات التي هو يعلم القدر فاما بالمتن فيقسم بالقسام وهو غير صحيح والوجودات والعدوات لم يقع لها الزمان ولم تقسم بالقسام
فانما يقع المقادير في نصف الزمان نصف الوجه والعدم مثلا والضرورة فقطت بين الزمان كم فاما لتقسم لذاته وما رتبته بالخط لعدم انتهائه
فيما بين هذه المقادير فيقسم بالقسام والاقسام في الزمان متعاقبة ولا تعاقب المقادير فالتقسيم بالقسام وكذلك مشتق ان
يوجد في ذلك مقدارها وانما انما يكون للمنه المقادير مقدار ان مقدارها فلا يكون موجودا بدونها وانما يوجد المقادير بوجودها في مقدارها
فلا يلزم تحقق الشيء بدون مقدارها مطلقا فلا يكون المقادير كما قلنا وحاصل ان الشيء لو وجد بدون مقدارها اراد مقدارها كان متناظرا لغيرها
فالمقدار لم يقسم بالقسام ضرورة ان المقدار انقسم الى المستقبل وبعض المقادير المستقبل فلا يكون مقدار له واليه يشير الشيء في المنجاة حيث قال
كل شيء مقدار رتبته فانه كل رتبة في مقدارها مقدار انما يكون مع تمام مقدارها في الزمان او لا يكون ولكن رتبته يكون هذه الربيعة
مع تمام مقدارها في الزمان لان كل رتبة بهذا فانه يظهر في الزمان زيادة نبراتها ونقصان بعضها وكس تلك الرتبة لا تكون تمام
مقدارها في الزمان لانها تنفر مع الزيادة خارجة عن الزمان ونسبها من هيات المواد كغير ان الربيعة تقسم بالقسام وذلك المقدار قد زاد
نبراتها وتنقص نقصانها والربيعة لو كانت موجودة تمامها مع تمام المقدار لم يكون المقدار موجودا مع ما يكون المقدار فانه
فلا يقسم بالقسام فان انقسامها الى اقسام مستقبل والمقدار مستقبل ماضيا ومضاه مستقبل فاما التي حلت فيها تلك الربيعة فظهر فيها انما
هي تلك الربيعة ونقصانها هو نقصان الربيعة نبراده وذلك المقدار ونقصانها وظهر قارن ذلك في الزمان ولو كانت الربيعة موجودة لا تمام
المقدار فبعضها مستقبل واما ما بها موجودة الاله وسبق من الهيات لزمانه المقادير لك ولا يجرى حجمه والمقدار بدون
مقدار ان الزمان انما هو حجم بدون المقدار كما ادعيت في الاستدلال حيث قلنا يلزم ان يوجد الشيء في الزمان ويطول ويكسر الربيعة في
الزمن كما يظهر في الكلام انه قد انقسم الى اقسام في الزمان مما ادعيت في الاستدلال ان لا يوجد حجم انما هو في مقدار بدون مقدار في
الزمن من هو نقصان حجمه ونقصانها هو نقصانها في الزمان مما ادعيت في الاستدلال ان لا يوجد حجم انما هو في مقدار بدون مقدار في
وذلك انما هو الوسط بين الافراد ولا مضان في الزمان يكون في الزمان مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون
وذلك انما يكون وبوسيلة ذلك انما يكون في الزمان مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون
لذلك انما خلاف الشيء في الزمان انما يكون في الزمان مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون
الافراد فاما ذلك فانه انما يكون في الزمان مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون
بقوة في الزمان فانه انما يكون في الزمان مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون مستند ان لا يكون

[illegible]

[illegible]

[illegible]

في الامتداد الزمانى والى ان العلم استمداد منه مقدم ساطع الفلح وهو مغنى نوانين كنهه تحقيقه على نسبة هذا التقدم بالهزم والى ان العلم
مستحق العلم على الوجود استمداد لباية طبقه لا في جهة العلم لانه غير متقدر في نفسه حيث هو دهر ولا في جهة السبب لان السبب العلم كالحق
السبب الزمانى فان الزمان لا يكون له في نفسه استمداد لانه لا يحد منه والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه
في غير العلم والسبب ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه
الابا ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه
استمداد وهذا النوع من العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه
استمداد وطبقه العلم تامه وانها بسبب السبب العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه
الطاقى العقلان موجب سالب فوجبه المسبوق كذب المعبر سالب ووقع في خبره فاذا فرض ان السبب بجايه في العلم كان سبب
مستد من مع وجوده فاذا وجد سبب وهو مستد يقع بعد علمه ووجوده فاذا كان السبب بجايه في العلم كان سبب
انه لا يصح العلم الطارئة العلم والادنى ان يكون مرورا منه او يكون السبب هو اللاتى بنفسه فاذا كانت الزمانه لا تتقدم على العلم لان
الما يكون ما يقع الوجود من الواقع والوجود الزمانى ووجوه الواقع فلو وقع في العلم اجمع الغصصا فان قلت اسم من من حيث هو
العلم استمداد فان الوجود مع عدمه ثم الحفظ وجوده مع وجوده ثم الامتداد في وجوده اقلت ان وجود السبب في حد ذاته وجب ان
مكون الغصصا في الاول والغصصا في الاخر بل معنى وقت في خبر القبله وفي خبرها يلزم حدوث العالم وذلك لانه لو كان لبعض الممكنات الزمانى كان
الواجب في مع وجوده في سببه بقبله ولا شك ان مع وجوده في سببه بقبله الزمانى سببه بقبله وهرية يلزم استمداد من مع وجوده في سببه بقبله
ولذلك نعلم قطعا بالبداهه محسنة بان الحوادث البتة لم يكن له وجوده في الزمان ثم حدثت في الزمان ولكن لم يكن له وجوده في الزمان
ثم انه حدث وجوده في الزمان الحوادث لانه لو كان له وجوده في العلم قبل وجوده في الزمان لكان ذلك الوجود في زمان ما قبل
زمان الحوادث مفهوما وذلك لانه لا فرق بين الوجود العلمى والى ان العلم هو الوجود العلمى بالبداهه انما هو كونه موجودا
في الواقع مع قطع النظر عن استمداد العلم لانه لو كان موجودا مع عدمه في الحوادث ثم الحوادث وجب في العلم في الوجود العلمى بطله علم حدوث
العالم بسره لان الحوادث البتة لم يكن له وجوده في الزمان في العلم فلو كان بعض العالم قدما كان موثقا وهذا المستوفى الحوادث من ثم لم يكن له
صاحبه انما هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه
او قدما والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه
فان المفهوم من الواقع وهو لا يكون له في نفسه استمداد لانه لا يحد منه والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه والى ان العلم هو في نفسه استمداد لانه لا يحد منه

[illegible]

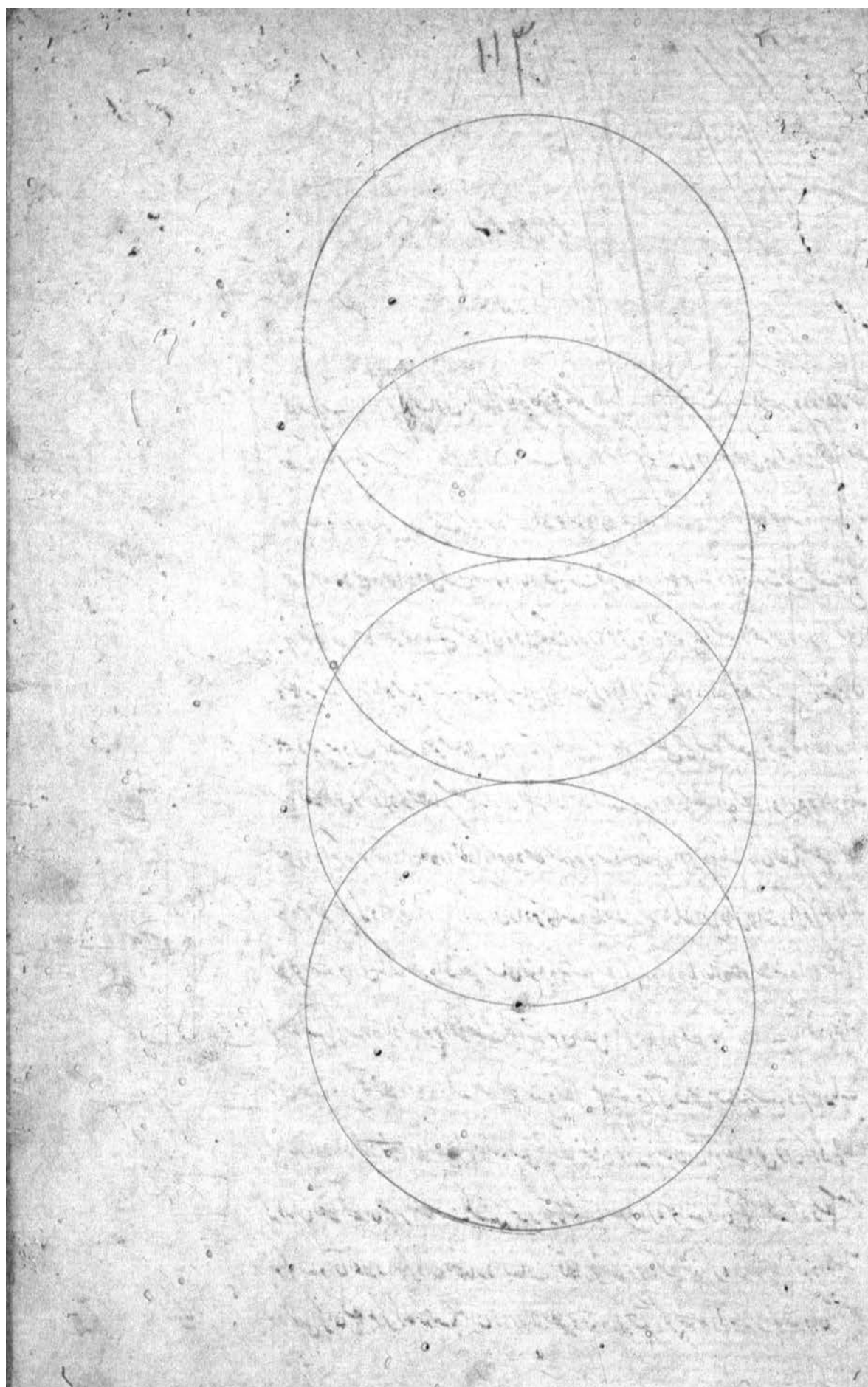
[illegible]

[illegible]

[illegible]

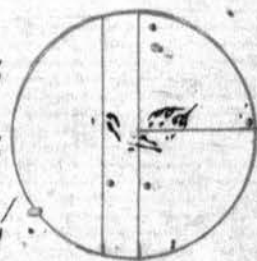

المصاحفة فقد شبه في ان الاضافه وجر النهايه لازمه له فهو انما يختلف كلفه عن الزمان فهو موصوف بالاضافه المذكوره اوله وعلى الثاني فمفعول
هو المعلوم وعلى الثالث يعود المحذوف على الثاني فمفعولها الجواب وجعل ان الاضافه في المعنى النقطه انما تعبر عن التعاقب والاضافه في المعنى الثاني
كان لان النهايه واللاتها والمتمم واثباته صريح في ضعف فغيرها ورواها المالك والسينم عوارضه المنهيه كما هو شئ المحذوف
البيان في ان الزمان موجود في الخارج والمفطر لهذا الوجود شانه وايضا ما ثبت التماثل في الخارج لا كسب التعريف والبيان
كمن الذي يثبت له الوجود شانه يكون الاطراف كما يثبت بها ما في سبيلها في عوارض المنهيه كيف ان الفلك متناه في الزمان وعبر
اوله ورواها الصوره او غير مفعول محذوف والنبته هـ تحت الحاشيه التي تصفها الخلاله الفصل رابعه وهو حيد او انه واجب
القدسية والملكه كدسيه مولانا نظام الدين السهام قدس الله سره العالي المتكامل على شرح الهداية المشهور بالهداية
في اواخر ربيع الثاني سنة ١٠٧٤ هـ بمبدأ الله الخليفة في الملائكة في اخضيقه المحامد الى عفو ربيته الدارين محمد حسين
المعروف بعلمه سبني نجا ورواها عن زعمه بنفاته سعيه الثقيلين عليه الله الصلوات والكرامات

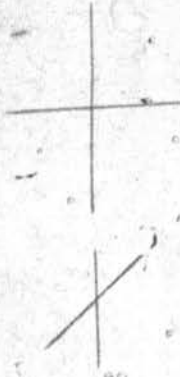
بسم الله الرحمن الرحيم

حمد لله رب العالمین جهان کریم والصلوة علی خیر خلقه و آله الطیبین اجمعین این کتاب ششمین مرتبه در مقام مقدمه
مقدمه در بیان آنچه پیش از شروع در این علم باید که در خیف و ان دو قسم است قسم اول در آنچه خلق ایند کلمات دارد هر چه
قابل اشاره است بود اگر هیچ نوع قسمت بر بر نمود از نقطه خوانند و اگر یک جهت قسمت بر بر نمود از خط خوانند و اگر در جهت
قسمت بر بر بود یعنی در طول و عرض قسمت بر بر نمود اما در حق قسمت بر بر نمود از اسطخوانند و اگر در هر یک جهت قسمت بر بر باشد
از اجماع خوانند و خط مستقیم بود یا منحنی مستقیم آن بود که نقطه ها بر یک در عرض توان نمود و منحنی آن بود که در آن جهت
و سطح غیر مستقیم یا غیر مستوی است آن بود که مسایر بر دو نقطه که در عرض توان نمود اگر خط مستقیم و سطح آن خط از آن
ایم وجه بیرون نبفتند و غیر مستوی آن بود که نه ایمن یا چپ و چون خطی منحنی سطح مستوی محیط شود چنانکه در آن
سطح نقطه عرض توان کرد که خطها مستقیم که از آن نقطه بآن خط کشند هم برابر باشند آن سطح را دایره خوانند و آن
سطح را دایره خوانند و آن خط را محیط دایره و خط مسدود بر کوبند و آن نقطه را مرکز آن خطها مستقیم را نصف
قطر و غیر مستقیم که دایره را دایره خوانند و آن خطها مستقیم که از محیط بآن مرکز آن خطها مستقیم خوانند و اگر مرکز آن خطها
قطر خوانند و این شکل تصور آنچه نغمه رسان شود و هر کمال سطحی که یک خط دایره یا دایره با محیط شود آن خط مستقیم
کوبند پس اگر خط با محیط بود آن خط مستقیم خوانند برین شکل و اگر چهار خط محیط بود آن خط دایره خوانند
باین صورت و اگر خط محیط آن خط دایره خوانند و شکل نهیت و برین قیاس مسدود مسج و هر چه یک
خط مار داده با محیط شود آن خط مستقیم خوانند پس اگر شکل جهان بود در مسایر آن دو نقطه عرض توان کرد که هر خط
که در آن نقطه محیط آن جسم بر استقامت کشند بر برابر باشند آن خطها را که خوانند و آن سطح را محیط که و سطح مستوی
نمبر کوبند و آن نقطه را مرکز آن خطها را نصف قطر خوانند و چون سطح مسدود کرده دایره دایره کند دایره چاه
بود پس اگر آن سطح بر مرکز که کشند بآن دایره محیط کوبند و آن خطها مستقیم کوبند و دایره را کوبند و آن دو قسم

کینه

و قسم بود و خطی که از آن بود که از احاطه دو خط بسط پیدا شود و بجز آنکه کینه منتهی چهار کینه و در این اصطلاح و بی
کینه دو منتهی اصطلاح کس که این دو خط بر وجهی باشند که بعد از افواج هر دو چهار را و نه مساویته حادث بود و آن را و نه
در آقا مبد کونیه دیگر از آن دو خط را نمود و بر آن دیگر چنانکه درین شکل و اگر دو انا و مختلف حادث شوند نیز کمتر
را منفرجه و خور و غیره را عاده کونیه چنانکه درین شکل و محمد آن بود که از احاطه یک خط یا از هر قسم پیدا شود و یک
سطحی که در خط و از آن رانده که چنانچه در خط و از آن خط بر خط قائم شود چنانکه هر خط که در آن سطح از موضع قائم
است شامت افواج کینه با خط قائم بر او به خط آن خط بر آن سطح عمود بود و چون خط بر خط قائم شود صیاد خط در
هر سطح پیدا کند و آن را قاعده مشترک خوانند و از قاعده مشترک هر خط که بر یک از آن دو سطح عمود باشد از آن عمود از
نقطه و یک بر وجه منتهی هر یک از این دو سطح عمود باشد برای دیگر و چون خط مایل بر وجهی باشد که هر نقطه بر یک
از آن دو خط فرض کنند بعد همه نقاط از آن خط برابر باشد این دو خط را موازی گویند و دو سطح را نیز که برین
صفت باشند هم موازی گویند و چون که بر نفس خود حرکت کنند بعد از قائم و در هر نقطه بر خط آن که فرض کنند و از
رسم کنند آن دو نقطه متقابل که آن را دو نقطه که دو نقطه که کونیه و خط و قطر که در هر یک باشد بیان دو نقطه
از آن محور کونیه و دو دایره مایل و دیگر متقابل باشند یا موازی یک از آنها عظیم باشد و از آن منقطع کونیه و باید صغیره
و این دو دایره که مدارات این نقطه ها خوانند و دو قطب که را دو قطب هر یک از این مدارات نیز کونیه یک
هر دایره که هر که فرض کنند خواه متحرک و خواه ساکن و نقطه که بر آن که از دو طرف آن دایره که بعد از یک از طرف آن خط
دایره برابر باشد آن دو نقطه را دو قطب آن دایره نیز گویند قسم دوم در بیان این فنی لطیفیات و انوار جمیع افرازم
باشد از اجسام مختلف الطایع از آن که خوانند و الا بسط باشد و این مقسم شود بقطب و عنصر یک افلاک باشد یا نه در دست
و اجسام افروزم یا غیره و عالم علوی نیز کونیه و عنصری چهار کانه باشد و آن رکنش و هواد و آب خاک است و اینها باقی
در جمیع اینهاست عالم سطح کونیه و عالم کون و فضا خوانند و هر یک مقسم میشود به تمام و غیر تمام که تمام آن بود که حفظ
صورت خود کند معتدیه و محور و قطب و ثبات و حیوانات و غیر تمام آن بود که نه انجمن باشد همچو ابر و میع و مائه
آن دو کانت فلک مقسم شود به بسط و آن را مثنی نیز گویند و مختلف و بسط آن بود که هر نقطه مفروضه از فلک
حرکت متحرک شود و در هر آن فلک در آن منتهی و نه دو ابای منتهی و نه اصدات کینه و عبارت و دیگر از آن خط فلک
فلک در آن منتهی و نه منتهی و نه نقطه که در مختلف آن بود کونیه انجمن باشد و با مقسم میشود و مفروضه و هر کینه

انقدر که حاجت افتد نمی کنند و هر کس که کمتر از کفر از کفر درجه باشد ماقی او را تا نو تمام آن کوی کوبند و او را بر مقام
مقطع ملک اعظم است و از آن معدل النهار کوبند و دو قطب بود و دو قطب عالم کوبند یک را در جهت نصف نهار و دیگری
قطب شمال کوبند و دیگری بر قطب جنوب کوبند و مقطع ملک کوبند و از آن مقطع البروج نیز کوبند و دو نقطه
کند تا معدل النهار در دو نقطه که این دو نقطه نقطه را دو نقطه اعتدال کوبند و دایره ماره با قطب یا دایره است و این
قطب باشد که چهار نقطه این مقطع که دو نقطه کوی که از این دایره در میان این دو نقطه مقطع با میان دو قطب و
افتد از آن میل کوی کوبند و دایره میل است و آن عظم باشد که جزو از فلک البروج یا کوی کوبند و بدو نقطه
افتد که دو نقطه که از این دایره که میان هر دو نقطه از فلک البروج و معدل النهار افتد از جانب اقرب از املا دل آن جزو کوبند
و قوسی که از این دایره میان هر دو کوی که معدل النهار افتد از جانب بعد از کوی کوبند و دایره عرضی است
آن عظم باشد که جزو از فلک البروج یا کوی کوبند و بدو قطب البروج که دو نقطه از این دایره که میان هر دو
البروج و معدل النهار افتد از جانب اقرب از املا دل آن جزو کوبند و آنچه میان هر دو کوی که معدل النهار افتد
از آن کوی که کوبند و دایره عرضی است و آن عظم است که یک قطب است از کوی کوبند و دیگری قطب
سمت قوس مراد است از این نقطه است که از فلک که خط که از مرکز عالم بر سه قوس فاصت کشی که در میان نقطه
نمود و مقادیر آن سمت بود و این دایره فلک را بدو نیم کینه ظاهر و مرئی و آن نیم بود که در جانب سمت کوی کوبند
و دیگری غیر مرئی و آن نیم بود که در جانب سمت کوی کوبند و این دایره عرضی است و بدو نقطه
النهار که بر دو نقطه که از خط مشرق و مشرق اعتدال کوبند و دیگر از نقطه مغرب و مغرب اعتدال کوبند و
خط که در میان این دو نقطه از خط مشرق و مغرب کوبند و مقطع البروج را نصف کینه بر دو نقطه که
را اطلال و دیگری را غارب و سایر کوبند و قوسی که از این دایره که میان هر دو کوی که معدل النهار
نقطه مشرق افتد از جانب اقرب از املا دل آن جزو کوبند و آنچه از دایره میان هر دو فلک البروج یا کوی کوبند
و نقطه مغرب افتد از آن سمت مغرب کوبند و دایره نصف النهار است و آن عظم بود که بدو نقطه
و دو قطب معدل النهار که در دایره را نصف کینه بر دو نقطه که از خط مشرق یا از دایره کوبند
و دیگری بر نقطه جنوب و خط داخل میان دو نقطه را خط نصف النهار کوبند و دو قطب از دو نقطه مشرق و مغرب
باشد و مقطع البروج را نصف کینه بر دو نقطه که از خط مشرق یا از دایره کوبند و دایره عرضی است و بدو نقطه
و قوسی که از این دایره که میان هر دو کوی که معدل النهار افتد از جانب بعد از کوی کوبند و دایره عرضی است

شمال
میل
میل اول
میل دوم
میل سوم
میل چهارم
میل پنجم
میل ششم
میل هفتم
میل هشتم
میل نهم
میل دهم
میل یازدهم
میل بیستم
میل سی و دوم
میل سی و ششم
میل سی و نهم
میل سی و دهم
میل سی و یازدهم
میل سی و دوم
میل سی و ششم
میل سی و نهم
میل سی و دهم
میل سی و یازدهم

میل اول
میل دوم
میل سوم
میل چهارم
میل پنجم
میل ششم
میل هفتم
میل هشتم
میل نهم
میل دهم
میل یازدهم
میل بیستم
میل سی و دوم
میل سی و ششم
میل سی و نهم
میل سی و دهم
میل سی و یازدهم
میل سی و دوم
میل سی و ششم
میل سی و نهم
میل سی و دهم
میل سی و یازدهم

و در مدارهای کوبنده نیز تصفیه کند هر یک از نصف ظاهر و نصف خفی معدل النهار و لیس اربع و اربع که میان قطب معدل النهار
و دایره افق بامیان قطب افق و دایره معدل افتد از جانب اربع از اعراض طبع کوبنده و دایره مشرق و مغرب
اول سمت نیز کوبنده و این عظیم بود که در قطب افق و در قطب نصف النهار که در لیس و در قطب اوج و در نقطه شمال
و جنوب باشد و دایره وسط مدار و در این عظیم بود که در قطب فلک البروج و در قطب افق که در دایره
قطب اوج و در نقطه شمال و در این عظیم باشد و او تصفیه کند هر یک از نصف ظاهر و نصف خفی از فلک البروج و لیس
از دایره که میان دایره افق و قطب فلک البروج بامیان فلک البروج و قطب افق افتد از جانب اربع از اقلیم
رویت کوبنده و دایره ارتفاع است و این عظیم بود که در قطب افق که در دایره معدل افتد از فلک البروج و
افق را قطع کند و در نقطه که این دو نقطه را و در نقطه سمت کوبنده و باین سبب این دایره را دایره سمت نیز
گویند و خط واصل میان این دو نقطه را وسط سمت کوبنده و قوس اربع دایره که میان نقطه معدل افتد و افق افتد
از جانب اربع از ارتفاع این نقطه کوبنده اگر نقطه فوق الارض باشد و از خط طالع این نقطه را اگر تحت الارض باشد
و قوس از افق که میان دایره و اول سمت افتد از جانب اربع است از سمت ان نقطه معلوم کوبنده است
ارتفاع ان نقطه نیز کوبنده اگر قوس افق افقی باشد و اگر این نقطه تحت الارض باشد سمت خط طالع این نقطه کوبنده و از
دایره مدار مشهوره مدارات میول است و مدارات یوم نیز کوبنده و ان صغری بود و مداری معدل النهار که در قسم
شود از حرکت نقطه مغربیه مانند کواکب و غیر ان که که معدل و هر یک از مدار نقطه کوبنده که از حرکت او در قسم
شده باشد و مدارات مرکز کواکب پنج فوق افق است فوق انهار ان کواکب کوبنده و از حرکت افق باشد و کواکب
کوبنده و کوبنده و آنچه میان افق و دایره میول که نقطه مشرق و مغرب و در قطب که در افق بود و انرا معدل النهار کواکب
کوبنده و قاطع میان هر یک از قوس النهار و قوس اللیل کوب و میان نصف النهار و نصف اللیل در بقدر ضعف تعدیل النهار بود
و آنچه مرکز کواکب افق واقع شود انرا دایره کوبنده و مدارات عرض است و ان صغری بود و مدار از فلک البروج
که در قسم شود از حرکت نقطه مغربیه که کواکب نامن و مقدمات است خط طالع کوبنده و ان صغری بود و مدار
افق و آنچه فوق الارض باشد مقدمات ارتفاع کوبنده و آنچه تحت الارض باشد مقدمات خط طالع کوبنده
و از مقدمات یک مقطره که ماس سطح الارض باشد انرا افق حسی کوبنده و ان افق مذکور را افق حقیقی و باقی
قسمت مشهوره مانند طول بلد و تقویم کواکب اتصال ان هر یک را در محلی که تغیر یافتن کند میان که خواهد بود

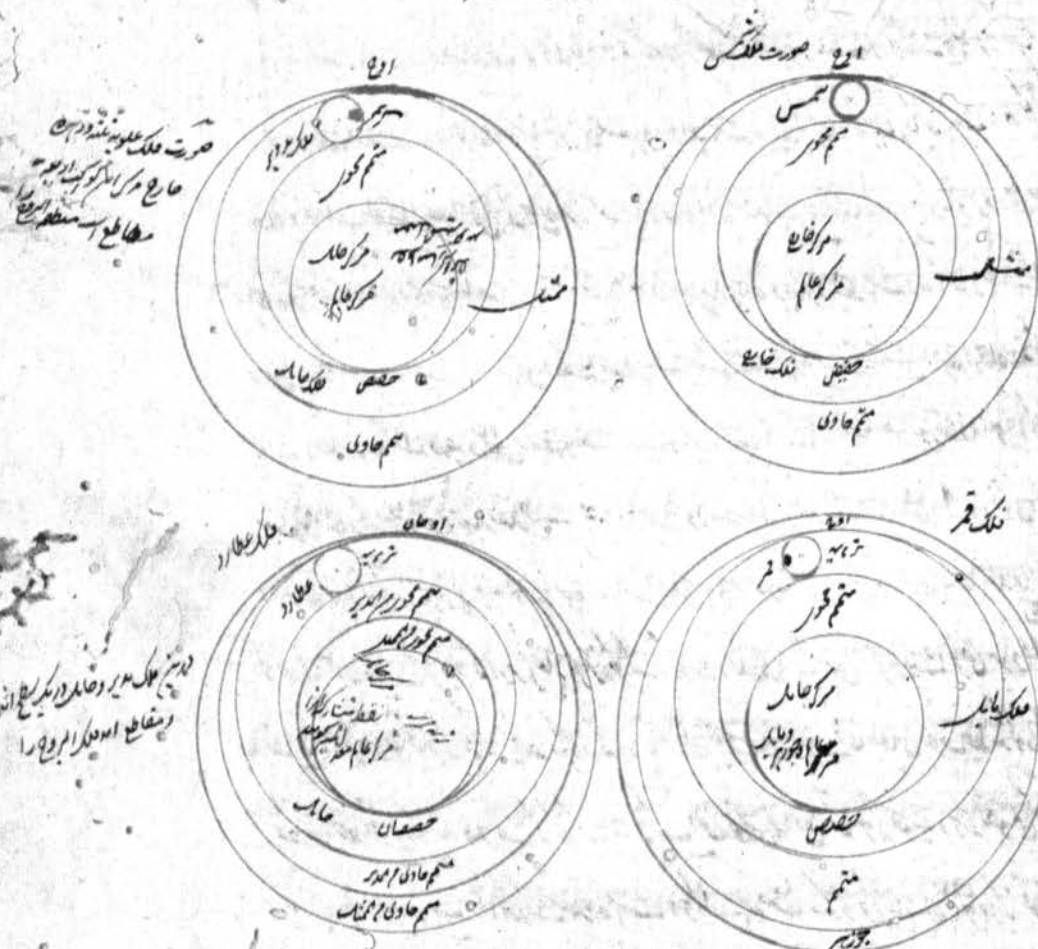

کوهی که بر فلك صورت است با دوزخ و یار دشت است یا بر پای جب است و برین قیاس و برین
 صورت واقع شوند و اینها را کوهی خارج صور گویند و چون این کوهانند که خبر دهند گویند که بغیر این
 صورت است یا بغیر و بر فلك صورت است و برین قیاس و برین صورت است که بر فلك
 در جانب شمال است از منطقه البروج و باز در جانب جنوب و دوازده بر فلك منطقه البروج و نامهای آن
 دوازده کانه این صور گرفته اند باب چهارم در مبنیات افلاک کواکب مختلفه که از این
 خوانند آفتاب را و فلك است هر دو متوازی سطحین یکی را مثل گویند مرکز کوهی مرکز عالم است و منطقه
 در سطح منطقه البروج و دیگر بر خارج مرکز گویند و در فلك این مثل بود و مرکز فلك غیر مرکز عالم فلك منطقه
 اشی در سطح منطقه البروج و سطح او ماسی محدب مثل بود بر نقطه مشترک از اوج گویند و مقعر مثل نیز ماسی
 مثل بود بر نقطه مشترک که از اوج حصص گویند و لا محاله از مثل از اوج خارج مرکز دوازده مختلفه مثل باشد یک
 محیط بجای مرکز و دیگر محیط کامل خارج مرکز و بر محیط اوج بود و محیط اوج بود و فلك
 محور بر سطح اشی و دوازده را و دو نیم گویند و ماسی هم بود و این ماسی مرکز و در فلك خارج مرکز محیط سطح
 او ماسی هر دو سطح خارج مرکز شود بر نقطه و مبنیات افلاک کواکب علویه و فلك و ماسی و فلك هر
 بعضیها مثل هبنه فلك ماسی است و هیچ تفاوت نیست الا بدو وجه یکی آنکه هر یک از اینها را فلكی است مرکز در
 فلك خارج مرکز و جای آفتاب در فلك خارج مرکز بعد تفاوت و از فلك نیز خوانند و هر یک از این کواکب
 چهار کانه مرکز اند و بر جاتی سطح تدویر و کواکب یک نقطه ماسی شده اند و دیگر آنکه منطقه خارج مرکز این کواکب
 نه در سطح منطقه البروج است بلکه منطقه البروج را قطع میکنند بر دو نقطه متفاوت و نقطه که بر دو طرف فلك از
 اقطار فلك البروج واقع اند و در این دو نقطه بعد از این خواهد آمد و فلك خارج مرکز را در فلك اشی فلك مایل گویند
 و هبنه فلك نیز هبنه فلك کواکب چهار کانه است و تفاوتی نیست الا بدو وجه یکی آنکه در فلكی است
 که حامل در فلك اوست منطقه این فلك نه در سطح منطقه البروج است بلکه مایل است از سطح او و حامل در یک سطح است
 و مایل جهت این فلك را فلك مایل گویند و دوم آنکه فلك دیگر بود متوازی سطحین محیط فلكی که حامل در فلكی است
 و مرکز مثل مرکز عالم بود منطقه اس در سطح منطقه البروج و از فلك جزو هم گویند و هبنه فلك عطار و از
 مبنیات افلاک کواکب چهار کانه و در فلك تفاوتی است و از یک آنکه در عطار و فلكی که حامل در فلكی است و فلك

و فلكی که بر فلك صورت است با دوزخ و یار دشت است یا بر پای جب است و برین قیاس و برین صورت واقع شوند و اینها را کوهی خارج صور گویند و چون این کوهانند که خبر دهند گویند که بغیر این صورت است یا بغیر و بر فلك صورت است و برین قیاس و برین صورت است که بر فلك در جانب شمال است از منطقه البروج و باز در جانب جنوب و دوازده بر فلك منطقه البروج و نامهای آن دوازده کانه این صور گرفته اند

مدرک کو معالکری که عالم نسبت به مطلق در سطح مطلق البرق بلکه با حامل در یک سطح است و دوم آنکه عطار در فکرت که
که مدبر در فکرت است بهمان لایق که حامل در سطحی مدبر یعنی مدبر ماسی که در نقطه مشترک و همچنین مقوم ماسی
و در کائنات مدرک عالم است و مطلق است در سطح مطلق البرق و این فکرت را مانند عطار در کونیه و در عالم عطار در ا
و دوا و بهر یک مشترک میان مطلق و مدبر و از اوا و مدبر که بنده و دیگر مشترک میان مدبر و حامل و از اوا و حامل
کونیه و در حقیقت همین طایفه و صورته افلاک که نسبت سطح برین کونیه باشد

در این ملک میر و خاندان دیگر هیچ اند
و مشاطه اند و دیگر ابرو را

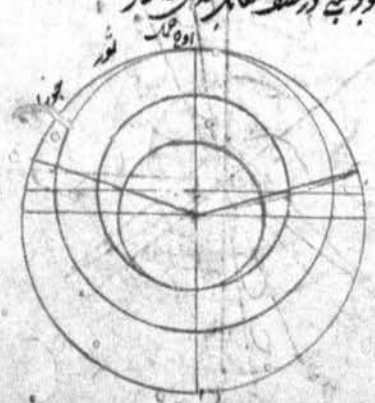
در بیان حرکات افلاک کواکب سیاره حرکات این افلاک بطریق از موعین فضا
است و بعضی بر عکس اما آنچه از موعین می باشد از جهت حرکات افلاک است و این مساوی حرکات فلك ثابت بود
و باین حرکت هیچ اوجات حرکت کنند الا اوج قمر و اوج حامل عطارد و چون که خایه مرکز است و این هر شانزده روز
گاه و نه دقیقه و هشت ثانیه و همیشه ثانیه و حرکات افلاک حامل است و این هر روز و اوج هر حرکات خایه مرکز است
عطارد در اصف آن و زحل در اهر شانزده روز و دو دقیقه و شش را چهار دقیقه و هفت ثانیه و پنج در است و یک

دقیقه و بیست و شش ثانیه و قدر است و چهار درجه و بیست و دو دقیقه و پنجاه و سه ثانیه باشد و این هم مرکز
عرب است از این جهت که مرکز عطارد و ان مثل حرکت خالص شمسی است و هر که جوزهر قمر است و ان هر شبانه روزی
سه دقیقه و یازده ثانیه باشد و حرکت مایل قمر است و ان هر شبانه روزی یازده و ربع و نه دقیقه و هفت ثانیه باشد
و آنکه در بیرون مثل ارض نیستند لاجرم اگر اعلای انهار توایله حرکت کند افضل بر خلاف توایله که خواهد کرد
چنانچه در غیر است یعنی که کواکب غیر قمر و اگر اعداد خلاف توایله باشد افضل بر توایله خواهد بود چنانچه در غیر است
و ادیا است که اعداد اعتبار کنند و هر که نزدیک قمر را در حرکت نکند و مانده را در حرکت نکند و حرکت او بر
و از حرکت خاصه گویند قمر را در شبانه روزی سیصد و درجه و سه دقیقه و پنجاه و چهار ثانیه است و هر که از این
ند او بر کواکب علویه را بقدر فضل که خالص مرکز شمسی که حاصل او باشد پس در شبانه روز حرکت او بر مرکز اول
پنجاه و هفت دقیقه و بیست ثانیه و بیست و شش ثانیه باشد و شش درجه و پنجاه و سه ثانیه است و بیست ثانیه
و پنج را است و هفت دقیقه و چهل و یک ثانیه و بیست ثانیه باشد و زهره را شش و پنجاه و سه ثانیه
باشد و عطارد را سه درجه و شش دقیقه و بیست و چهار ثانیه باشد **باب ششم** در بیان احوال کواکب
می شود بسیار است و ان چهار تفصیل فصل اول در بیان این کواکب در طولی عارض میشود و طولی کواکب
و انرا انقوم کواکب نیز گویند قوس بود از منطقه البروج میان اول حمل و موضع و طولی بر توایله و مراد و موضع
کواکب در طولی خط بود که از مرکز عالم بر مرکز کواکب گذرد و نقطه ایست منتهی اگر کواکب را عرضی نبود و الله
تعالی دائره عرضی بود که بطرف خط مذکور گذرد یا منطقه البروج یعنی اقرب بقاطعین لطاف خط مذکور و ان
خط را خط تقویمی گویند و حرکت که کواکب باین حرکت این قوس را قطع کند حرکت طویله و هر که تقویمی گویند
چون هر یک از سیارات را از افلاک متعدد است و حرکت همه متشابه که مرکز عالم بی لاجرم که تقویمی
سیارات مختلف باشد مثلاً شمسی و و فلک است یک مثل و حرکت او متشابه است که مرکز خودش را که
مرکز عالم است و یکا خالص مرکز و هر که او کرد عالم متشابه نیست بلکه حول مرکز خودش متشابه است و قمر را
چهار فلک است یکا جوزهر دوم مایل و هر که هر دو متشابه حول مرکز عالم است و سیم حامل و هر که او نیز
که مرکز متشابه است اگر چه بیسی انضمامی که هر که او کرد مرکز خودش متشابه باشد اما بر صده حساب
معلوم که آنکه هر که او نیز کرد مرکز عالم متشابه است و این یکا از جمله مشکلات است و چهار فلک

نزد و دور است و هر که اول حواله کرک عالم متشابه نیست بلکه حواله کرک خود متشابه است و هر که از نقطه و زمره در آنست
 است که مثل هر که اول حواله کرک خود متشابه است و دوم ملک حاصل و هر که اول متشابه حواله کرک خود است
 و نه متشابه حواله کرک عالم بلکه حواله نقطه متشابه است که آن نقطه اول حاصل در جانب اوج مقدار بعد از حواله کرک عالم دوم
 بر همان سمت یعنی بر خط مار بکرزین و این نیز یک از مشکلات این فرم است و سیم ملک و دور است و هر که اول نیز حواله
 کرک عالم متشابه نیست بلکه حواله کرک خود متشابه است و عطار در احوال ملک است یک مثل و هر که اول متشابه است که در کرک
 خود متشابه کرک عالم است و دوم مدیر و هر که اول متشابه است که در کرک خود متشابه کرک عالم و سیم حاصل و هر که اول متشابه
 که در کرک خود متشابه است و نه کرک عالم و نه کرک مدیر بلکه کرک نقطه متشابه است که در نصف مابین کرک عالم و مدیر است
 و بعد از آن نقطه از کرک مدیر متشابهی بعد از کرک حاصل است اگر کرک مدیر و این یک دیگر از مشکلات این فرم است و در نحوه
 این نقطه را که کرک اول متشابه است که در مدال المسیر گویند و چهارم ملک و دور است و هر که اول متشابه کرک خود متشابه
 که در کرک عالم و چون سبابت را که که تقویر نسبت بر کرک عالم مختلف بود و هر که اول این فن برای خط تقویر نشان اول
 و بعد از آن ثابت گفته اند و وسط در غیر فوس بود و هر که اول در محل و طرف خط وسطی بر توالی و در غیر
 از منطقه مایل میان نقطه محاذی اول محل و طرف خط وسطی بر توالی و هر که اول در خط وسطی و هر که اول در خط وسطی
 فر که در منطقه مایل منتهی شود و در هر خط بود که از کرک عالم بیرون آید و مواز خطی که از کرک خارج کرک مدیر
 پس که در و در نحوه خط بود که از کرک عالم بیرون آید و مواز خطی که از کرک مدیر آید و هر که اول در خط
 وسطی میان کرک این نویسی را قطع کند که وسط خوانند و آن در خمس و نحوه نویسی عطار و مقدار عجیب که که مثل و هر که خارج
 کرک است و در هر مقدار نفس کرک حاصل است بر توالی بر عجیب که هر که در هر و مدیر و خلاف توالی و در عطار و مقدار نفس
 عجیب که نفس حاصل است بر توالی بر هر که مدیر و خلاف توالی و اما بعد از آن که یک نقطه منتهی شود و آن نویسی بود از نفس
 میان طرف خط وسطی و میان طرف خط تقویری و اما که هر که در نصف خط بود و این مقدار از اوج نصف بود و در تقویر
 و بعد از آن در وسط نقصان باید که ما نفیوم حاصل شود و اما که در نصف تمام بود و این در نصف مقدار بعد از کرک

کرک عالم
 کرک مدیر
 نقطه متشابه
 کرک عالم

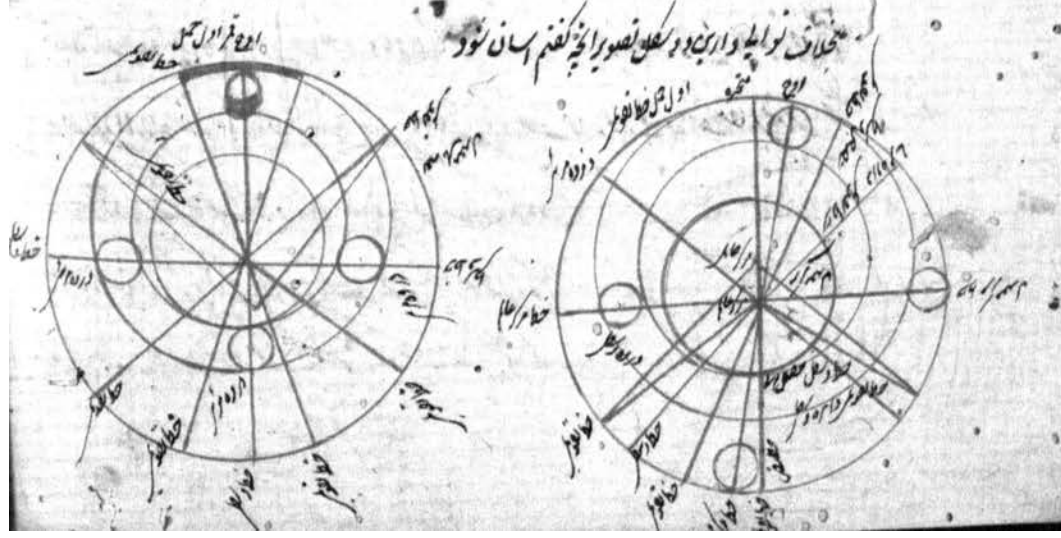
اول

باید از خود ما نفیوم حاصل شود و از این شکل آنچه گفته ام رسان شود و در
 نحوه نیز مثل این که حاجت آنقدر که کلمات جوامد نشان نیز حواله کرک عالم
 متشابه نسبت بس نویسی در مقدار که محصور باشد میان خط وسطی که

و خط که از مرکز عالم بگذرد و مرکز دایره تبدیل باشد گوئیم مادام که مرکز تدویر در نصف بالبط بود یعنی از او بیاض و در
 او در نصف نقصان باشد و مادام که مرکز تدویر در نصف ماضی باشد یعنی از حقیض باوج رود و تبدیل دایره را بطایفه و دایره دیگر
 معدل حاصل شود و در قطار دایره و حقیض مع بر را اعتبار باید کرد و در قریب این تبدیل حاجت نیست چه بود که حاصل از حال مرکز
 عالم مشابه است باز قمر و غیره را تبدیل دیگر است که موصوفان حرکت تدویر بود و بنا بر اینست که موضع خط که از مرکز عالم
 بگذرد و دایره ما را از خط مرکز معدل گویم و در قمر مجزوم بود که خط او معلوم شود و در غیره بود که خط او معلوم نیست
 معلوم میشود و اگر بعضی خط بگذرد که مرکز است و در استخراج تقویم تبدیل دیگر حاجت نیست و همین خط تغییر تقویم است
 اما این مرکز که مرکز بود در حال یکا آنکه در دروه مرکز باشد دوم آنکه مرکز در حقیض مرکز باشد و در آن دروه
 مرکز حقیض مرکز و در نقطه تقاطع خط مرکز است با خط خود و بر آنکه در مرکز است از مرکز عالم دروه مرکز و آنکه مرکز
 مرکز حقیض مرکز گوئیم و مرکز چنان که مرکز بود که مرکز از دروه و حقیض مرکز مرئی است و لا محاله خط تقویم مرکز
 مرکز معدل را بر او خط شود و این زاویه بسبب قرب و بعد مرکز تدویر از مرکز عالم مختلف میشود و این مرکز را در دایره
 حاصل فرض کنیم و مقدار این زاویه کسب بود که مرکز در هر جری از افقهای تدویر استخراج کنند و آنرا تبدیل اول
 و معروض نامیده اند و بار از دایره این زاویه را بسبب نزدیکی مرکز تدویر به مرکز عالم کسب بودی از افق حاصل
 استخراج کنند و آنرا تبدیل دوم نامیده اند و آنرا با تبدیل اول جمع میکنند و این مجموع را تبدیل معدل می نامند
 و در قمر مادام که در نصف بالبط بود از تدویر یعنی از دروه حقیض رود و تبدیل معدل را از وسط نقصان میکنند
 و مادام که در نصف ماضی بود یعنی در نصف دیگر بر وسط مرئی آنجا تا تقویم حاصل شود چه خط تدویر قمر خلاف قوا یا
 حرکت میکند و بعضی بتوالی و در غیره مادام که مرکز در نصف بالبط بود از تدویر تبدیل معدل را بر مرکز معدل می
 و مادام که در نصف ماضی بود از مرکز معدل نقصان میکنند تا تقویم حاصل شود چه خط تدویر قمر خلاف قوا یا حرکت میکند و بعضی

۱۲۰
 مانند زرد رسد و حال او غم و کونید و راجح لغت معلوم که کوکب در یک روزه ندوید و با رفیع میسرید یا بعد از استقامت
 از جهت و این موضع را از تیر و بر مقام اول کونید و دیگر بعد از رجعت و پس از استقامت و این موضع را مقام
 و ما این نقل را نیز که اعداد ما بین هم از و مقام بر افکارند و بر غنیمت کنیم پس گوئیم که مرکز خالص شمس از مرکز عالم با جوار که نصف
 قطر خالص مرکز است درجه باشد درجه باشد و دو درجه دیگر و است و است و بعد مرکز حامل قرار از مرکز عالم با جوار
 که نصف قطر حامل نصف درجه باشد درجه و است و است و دقیقه است و همین اجزای نصف قطر و بر قوس
 درجه و دو از ده دقیقه است و بعد مرکز حامل از مرکز عالم هر صل راسته درجه و است و نه دقیقه است و شش و را
 و دو درجه و چهل و هفت دقیقه است و مرا را اس درجه و چهار دقیقه است و از چاره را چاه و دو و نیم است اما علاوه
 بعد مرکز حامل و از مرکز عالم بر یک طرف از جهت سائش است که بعد مرکز حامل و از مرکز عالم بر یک طرف درجه و چهل و پنج بعد مرکز
 بعد از مرکز حامل مسبر از مرکز عالم هر یک یک درجه است و دیگر بعد مرکز حامل را که مرکز خود که میسرید هر مداری که از
 مرکز حامل خود اند پس لازم می که مرکز در دوزخ یکبار بر مرکز حامل مسبر منطبق شود و درین حال بعد مرکز از
 مرکز عالم است درجه بود یکبار متقاطع شود و درین حال بعد از مرکز عالم نه درجه بود و در این احوال میان مرکز
 و نه درجه باشد و جمع این مقدار که بیان کردیم ما با است که نصف قطر حامل این اجزاء است درجه باشد و همین
 اجزاء نصف قطر و در هر صل را شش درجه و یک دقیقه است و شش را از ده درجه و چهل و هفت دقیقه است و
 راسته و نه درجه و چهل و شش دقیقه است و در هر صل را چهار و یک درجه و ده دقیقه است و چهار را است و دو درجه و یک
 دقیقه است و جمع این مقدار که مذکور شد که یک صد است مع موافق است با مصالح این و غیر مخالف
 در احوال که کوکب را عارض شود در عرض شمس را هیچ عرض نبود و بر آنکه منظم مثل و خارج مرکز او جهات منطبق در آن است
 هر دو سطح منطبق البروج اند و باقی کوکب از منطبق البروج یکای شمال میسرید کنند و گاه جنوب چپ اند که مناطق حول آن
 مناطق فلک البروج اند است بر دو نقطه و آن دو نقطه را چو دریم کونید و در علویه و قریب و چون مرکز خود کوکب از ذکر
 نمایانند از منطقه البروج در کونید و آن دیگر قریب و در سطحین تعریف را که در جنوب بود که کوکب خود نتواند که نمایان
 نکند و درین زودی معلوم خواهد بود پس گوئیم که اس درجه عقده بود که چون از دوزخ و باج جنوب شود و درین
 عقده بود که چون از دوزخ و بعضی جنوب شود و درین یک عقده را که بود و دو و آنرا که بر سطح اشیاء حادث شود
 از قریب قطع مناطق حواله مرکز عالم را اندک تا یک کونید و عایت این مایل فر راجح درجه است و در هر صل و دو درجه

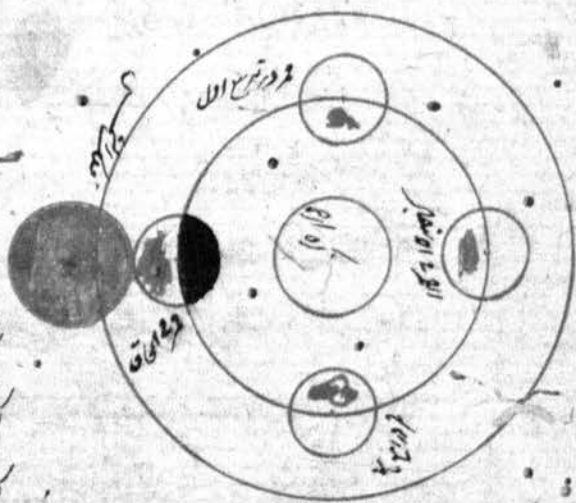

مسطحین شوند و آن وقتی که بود که کوب بر وسط است و به پائین و درین حال کوب را اختلاف در طول نبود و موضع مرکز کوب در
 طول بعینه موضع خفیه کوب بود و در طول و آنچه از این موضع میان موضع خفیه و موضع مرکز کوب باشد درین حال بهین
 منظر است از اختلاف عرض کوبه و گاه باشد که این بود و این دو نقطه کوبه در هر یک از نقطه کوبه
 کند و درین حال موضع مرکز کوب در طول غیر موضع خفیه کوب بود و در طول و درین نقطه البروج کوبه و در این
 از اختلاف کوبه و عرض مرکز کوبه باشد که مساوی عرض خفیه بود و درین حال کوب را اختلاف عرض نبود و گاه باشد
 که زیاد از عرض خفیه بود و گاه باشد که کمتر از عرض خفیه بود و هر یک از این زیادتی و کمتری را اختلاف عرض کوبه و گاه همان
 اتفاق افتد که کوب در نقطه البروج باشد و نقطه البروج سمت راستی که درین حال کوب را اختلاف عرض و طول
 منظر بعینه اختلاف طول باشد در میان احوالی که عارض میشود کوب است و در اوضاعی که نسبت به مرکز

دارند از جهت احوالی که فردا فایس یکس عارض میشود این است و آن ضابطه است که قمر هر کشتی است مستقر بر
 اقطاب کشتی و در هر کشتی است و در اقطاب خورد تر همیشه قریب یک نیمه او که مواج کشتی است می بود
 و قریب یک نیمه دی منظم و در اینجا نیمه منظم و لطیف ما بود و از صراط و به پائین و این حال را همان کوبه و چون
 از اینجا که در درانند درجه قمر از اقطاب و در سودندری ارض ماضی نمایان شود و از این احوال کوبه
 و گاه میرود و مقدار مرکز ارض قمر زیاد میشود چون بقایه اقطاب است نصف مصر تمام مواج ما شود و از این کوبه
 و چون ارتفاع کوبه که در ارض مصر نمایان شود و ما میرود مقدار مرکز ارض قمر که منتهی چون باز ارض مصر
 از نصف ماضی هیچ نمایان و نصف منظم تمام مواج ما شود
 و محاق شود بعد از آن حالت او با عود کند و از این صورت
 تصور کنیم احوالی که بود و اگر اینجا در حواله یک از دو
 عقده را پس باید دید و این بود قمر میان بعد و اقطاب
 شود و روی اقطاب را به پائین و این حال کوبه و اقطاب
 که یکی کوبه و گاه تمامی پوشیده باشد از اقطاب هیچ نمایان و این
 کوبه کوبه و گاه باره از روی کوبه و این را کوبه
 خودی کوبه و نیز که در اقطاب نمایان است و اول ازین اقطاب است و از این احوالی

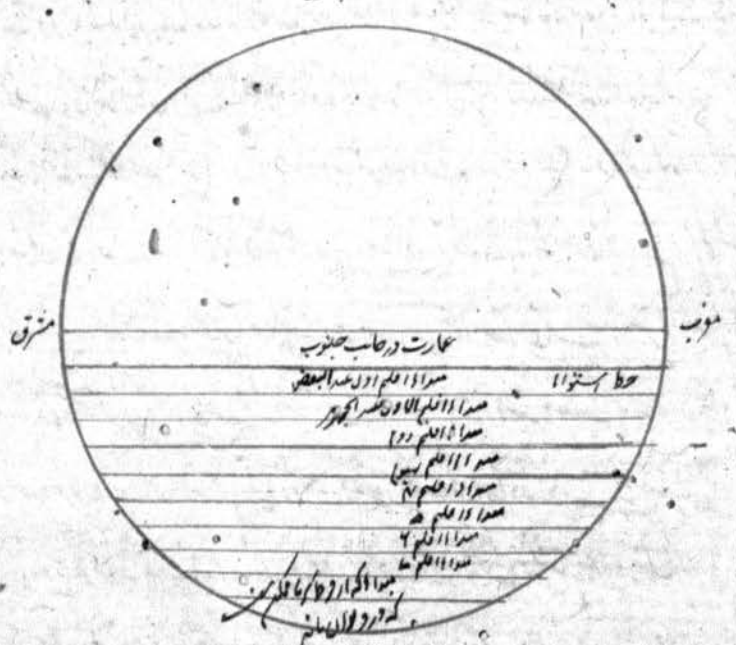

جانب ابتدا بخلاف باشد و اگر استعمار در حواله یک از دو مقعره واقع در میان ماه و اقیانوس باشد و مانع از آمدن موج شود
پس ماه بزرگ است خود نایب و این حال را خفوف و ماه کوچک گویند و خفوف نیز گاه باشد و گاه نباشد و خفوف را اختلاف در
جانب ماه بزرگ است و در عکس گویند و باید دانست که اقیانوس همیشه متوسط بود میان اوج و قعر و هرگز در جانب
که اوج و قعر نزدیکتر به هر گاه که با هم گزینش نقطه از آنکه اوج و قعر اول محل مجتمع شوند و مرکز نزدیکتر باشد و هرگاه
جست در چهار درجه و هفت و دو دقیقه و نایب که گفته اند تا میل با جبریم اوج و اختلاف نایب نیز و مرکز نزدیکتر است و
مقدار که خود یعنی بازده درجه و دو و اتم دقیقه و این بعد مرکز نزدیکتر است پس در هر درجه و دو دقیقه باشد و چون شش
و نه دقیقه نایب که گفته اند مقدار مرکز نزدیکتر از اوج و قعر شود و نایب او در هر یک اوج و قعر نزدیکتر
و دو اتم درجه و بازده دقیقه شود و این جهت است که حامل را بعد مضاعف گویند یعنی بعد مرکز نزدیکتر از اوج و قعر مضاعف
گفته اند مرکز نزدیکتر باشد از اوج و قعر آنچه گفتیم لازم می آید که مرکز نزدیکتر به جهت در اقیانوس و استقبال اوج باشد و در سطح شش
در حقیقی بود و در هر ماهی دو بار با اوج و دو بار با خفیفی رسم و مثل این شرط اوج و قعر و مقدار را باشد میان مرکز و
اوج و اوج حامل و شش است که گاهی مرکز نزدیکتر با اوج و اوج مجتمع شوند و بعد از آن مرکز نزدیکتر که حامل مقدار
صفت مرکز که مرکز شش نایب که گفته اند و نزدیکتر از اوج حامل را مقدار مرکز که شش خلاف نایب شود و مرکز نزدیکتر را نیز یعنی مقدار
را گفته پس بعد از هر یک اوج حامل و مرکز نزدیکتر و مقدار مرکز شش نایب و آن قدر را که اوج حامل از یک جانب
او بعد پیدا کنند مرکز نزدیکتر را خارج دیگر و در می شود و آنچه گفتیم لازم می آید که مرکز نزدیکتر از زمان که اوج و قعر
معارضت کنند تا باز با معاد و دو بار با اوج حامل و دو بار با اوج خفیفی او رسم و از بعد آن حواله ای است که بخبر
رافت پس شش غرض می شود و این جانب است که بعد از آن علونیه را در می اندازیم و همیشه مثل بعد از آن نزدیکتر است
از مرکز شش همیشه اوقاف علونیه در ذروه باشد و در وسط استقامت و مقابل در حقیقی باشد و در وسط اوج
و از این جهت بعد از این عرض و شش و معارنه و حال آنکه در یک دقیقه مجتمع اند پس همیشه نایب این عرض و دو مقابل
و حال آنکه شش عرض در میان است چه اعیان و احوال میان گفته اند که نظر نزدیکتر عرض از نظر مثل شش نایب
متمم شود عرض اعظم است و جهت شش علونیه است یا هر کدام که مقدار بود و بعد از معارفت از نایب
پس بود و آن نایب در صباح از جانب مشرق نمایان شود و کوچک است در این حال شش نایب که نایب از زمان که
از وسط درجه دور باشد و متوسط بعضی تا از زمان که نزدیکتر درجه دور باشد و بعد از آن او را شش نایب

دوازده درجه و دوازده دقیقه و از خط استوا تا بالا یک کمر عمارت و خط اعظم به سمت آن و بعضی از او داخل اقلیم دارند و مقدار
 اقلیم اول خط استوا که بر دو وسط اقلیم اول باقیان انجام بود که نه بار طول سیزده ساعت بود و عرضش نه درجه و نصف
 و شش و مقدار اقلیم دوم انجام بود که نه بار طول سیزده ساعت و ربع باقیان عرضش نه ساعت و شش و ربع و درجه و شش و ربع و
 شش و مقدار اقلیم سوم انجام بود که نه بار طول سیزده ساعت و نصف و ربع باقیان عرضش نه ساعت و شش و ربع و درجه و شش و ربع و
 انجام بود که نه بار طول چهارده و ربع ساعت و ربع باقیان عرضش نه ساعت و شش و ربع و درجه و شش و ربع و
 ساعت و نصف و ربع باقیان عرضش نه ساعت و شش و ربع و درجه و شش و ربع و درجه و شش و ربع و
 و بعضی از خط استوا که بر دو وسط اقلیم هفتم جای بود که نه بار باقیان عرضش نه ساعت و شش و ربع و درجه و شش و ربع و
 و از آن کمر عمارت چهارده و ربع ساعت و ربع باقیان عرضش نه ساعت و شش و ربع و درجه و شش و ربع و
 اقلیم که نه درجه و دوازده دقیقه و از خط اعظم داخل دارند و از
 اقلیم نیست و از خط استوا که بر دو وسط اقلیم هفتم جای بود که نه بار باقیان عرضش نه ساعت و شش و ربع و درجه و شش و ربع و

که بر خط استوا و از هر مقدار آنها که یک راس از یک کمر دور و نقطه معدل آنها را می بود و از آن راسی که در آن
 بود و از آن کمر که یک راس از یک کمر دور و نقطه معدل آنها را می بود و از آن راسی که در آن
 بود و از آن کمر که یک راس از یک کمر دور و نقطه معدل آنها را می بود و از آن راسی که در آن

و در اینست که در یک وقت اول محل برست پس و یکبار در وقت اول میزان و در نیم و در وقت اول
براقی باشند و دایره ماره با قطب را بریم بر افق منطبق باشد و فلک البروج و معدل النهار و در سطح افق قائم باشند
و از اول محل تا اول میزان از افق فلک البروج همه از جانب شمال سمت راست گذرند و قطب شمالی فلک البروج در افق بود
و قطب جنوبی فوق الارض و چون قطب جنوبی فوق الارض لغایت ارتفاع رسد آن بقدر میل که بود دایره ماره با قطب
بر نصف النهار منطبق شود و غایت دور فلک البروج در سمت راست در موضع سرطان از جانب شمال هم بقدر میل که باشد و از اول
میزان تا اول محل از افق فلک البروج همه از جانب جنوب سمت راست گذرند و قطب شمالی فلک البروج فوق الارض بود و
و قطب جنوبی تحت الارض و قطب شمالی لغایت رسد دایره ماره با قطب بر نصف النهار منطبق شود و اول جدی بر
انهار بود و موضع عاصم بر خط طغری است پس دور بی حال ارتفاع و بعد از جدی از سمت راست هر یک بقدر میل که باشد
و دور بی تقاطع مستقیم شرقی باشد
اهل این تقاطع گذر دایره در وقت غروب و نقطه اعتدال بود و در افق و در وقت نصف النهار ارتفاع را سایه
نشانند و در مایه سال در یک نیمه سایه از جانب جنوب افتد و در یک نیمه از جانب شمال و فصول سال است باشند
تا بهمن و ابتدای آن وقت رسیدن آفتاب به نقطه اعتدال باشد و در دوستان و انبیا ای آن وقت
رسیدن آفتاب به نقطه انقلاب و دوباره و ابتدای آن وقت رسیدن مابین است و در وقت غروب
و ابتدای آن وقت رسیدن آفتاب به نقطه نور و غروب باشد و معنی علامه گفته اند که اعتدال تقاطع بود و در این خط است
است و کما یار جهنم باشد به احوال فصول گفته اند بقی همیشه حال بود یکبار که گفتند که در مواضع که به خط استوا
مانند بود و اسافل بر وجه جنوب و در این و جنوب هر اندر یک سیر تا غایت است و این تقاطع است
و جمیع مویان آن در اعتدال مزاج در خلق و خلق نیک و در افتاد و مابین
در خواص مایل بر وجه که هر موضع که معتدل و به قطب است پس آن موضع که نشسته باشند و در فلک که دایره ماره
باشد مایل است پس در افق آن موضع را افق مایل خوانند و آن پنج قسم بود اول آنکه عرض کمتر از میل که بود
دوم آنکه عرض او مساوی میل که بود سیم آنکه عرض او میل که بیشتر از آن باشد چهارم آنکه عرض او مساوی
که بود پنجم آنکه عرض او از تمام میل که بیشتر باشد و آن بود که در تمام این افق یک قطب معتدل النهار بقدر عرض مایل
بود و دیگری بهمان قدر تحت الارض و این افق معتدل النهار را تنقیص گفته پس چون یکبار از دو
قطب

ارتفاع

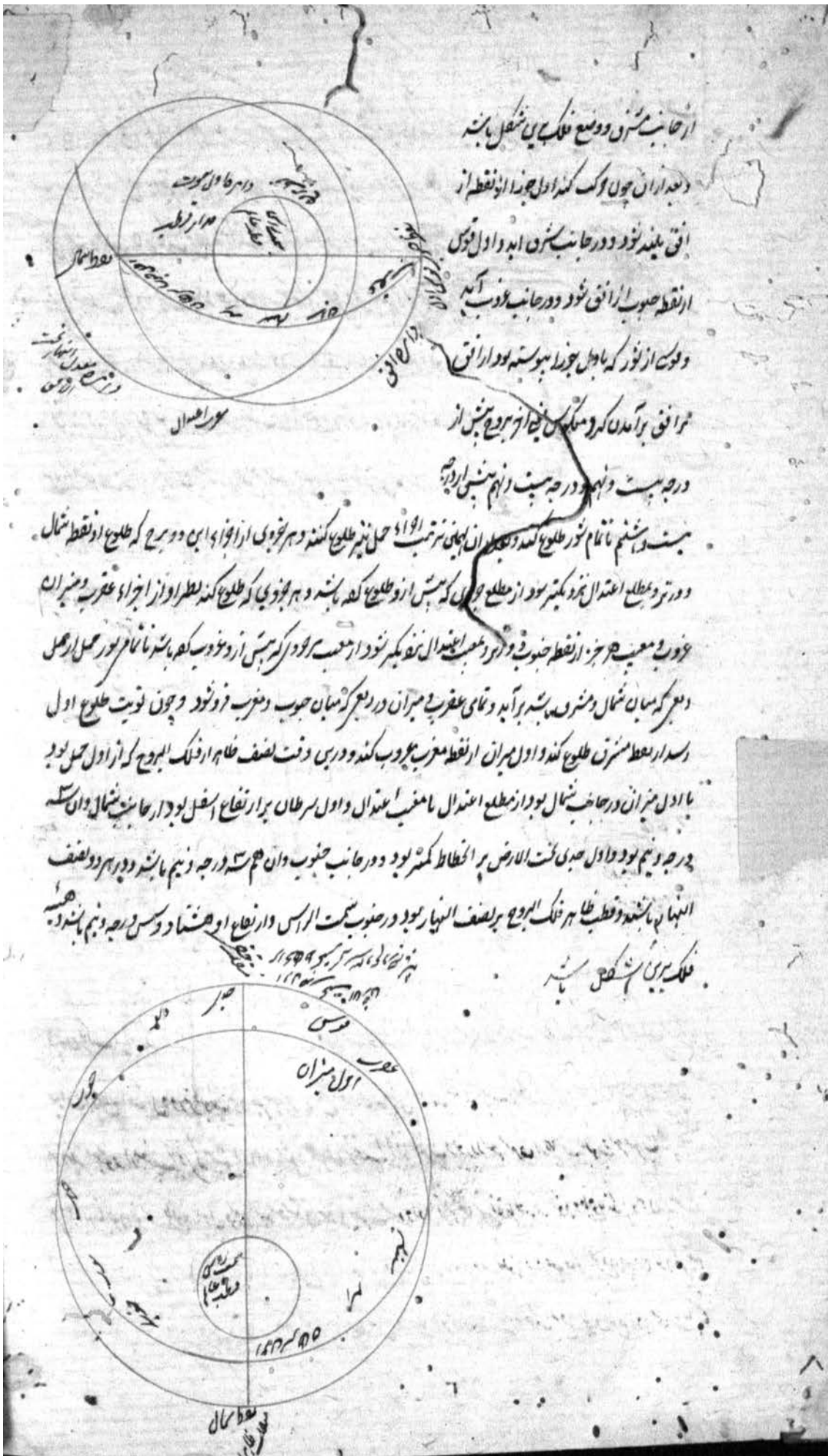
آفتاب

و نقطه اعتدال بر دو قطب برابر باشند و مدارات یخسیر را تقصیف کنند بلکه مدارات بر نقطه که بعد از اعتدال النهار کمتر باشد
عرض ملکی بود و آن مدار را قطع کنند پس اگر در جهت قطب ظاهر بود و در جهت قطب خفا بود
و در مدارات بعد از الظهور و تخفیص و مدارات ابرار تقفا یک مدار قطع بود و دو مایل افقی شود و آن مدار بود که بعد
از اعتدال النهار برای تمام عرض ملکی بود و دیگر مدارات بدو قسم کنند یکی بزرگتر و یکی خردتر آنچه در جهت قطب ظاهر بود قسم ظاهر او
بزرگتر از خفا بود و آنچه در جهت خفا بود برعکس هر دو مدار که از هر دو جانب معدل النهار و العیشی برابر بود ظاهر هر یک مساوی
خفا دیگری بود و هر دو مدار که در جهت قسم ظاهر و دیگر بعد از النهار بزرگتر از قسم ظاهر و در جهت قسم خفا
و برعکس اگر در جهت قطب ظاهر باشد و بایستی جهت در دایره افقی که ظاهر هر دو نقطه را قطع کند در ازین اوزن را دوری بود
که افتاد بر آن نقطه باشد که از جانب قطب ظاهر بود چه در ازین مدارات افتاد بر معدل النهار و معدل العیشی هر یک منقسم باشد
و جهت افتاد بر آن نقطه که در اوزن کوه تراز او بزرگتر باشد بود تا رسیدن دیگر منقسم باشد تا کوه تراز او بود و بعد از آن
هر دو در از تر بود و در اوزن تا رسیدن منقسم اول و هر کوه که بعد از معدل النهار در جانب قطب خفا باشد عرض ملکی بود
آن کوه فوق الارض بدایه اول سموت برسد و آن کوه که بعد از در جانب قطب ظاهر باشد عرض ملکی باشد و در دور یکبار سموت است
رسد و مایل دایره اول سموت بود فوق الارض و آنچه بعد از سموت عرض ملکی بود بدایه اول سموت برسد و آن کوه که بعد از
اراض ملکی بود مدار او اول سموت را فوق الارض بود و نقطه قطب که در یک شریف دیگری بر حساب پس کوه که در آن نقطه مایل
سموت رسد مایل هم در خواص یک یک از اقسام پنجگانه افق مایل اما در قسم اول مدار که بعد از معدل النهار
در جانب قطب ظاهر بود عرض ملکی بود و نقطه البروج را قطع کند بر دو نقطه مساوی البعد از منقسم و جهت افتاد بر یک از آن دو نقطه
رسد در نصف النهار آن را در هیچ نقطه را سایه نباشد و در نقطه یک بر افقی باشند و ما دام اقتاب در آن نوس بود از فلک البروج
که میان آن دو نقطه در جانب قطب ظاهر افتاد بر سمت راست در جانب قطب ظاهر که در دو ساه نصف النهار در قطب خفا افتد
و در نوس باشد از فلک البروج سمت راست در جانب قطب خفا که در دو ساه در جانب قطب ظاهر که در دو ساه نصف النهار در قطب خفا افتد
و در دو ساه که قوس اول بر نصف النهار که در دو نقطه فلک البروج که در جانب قطب ظاهر بود کنت الارض بود و قطب دیگر
فلک البروج فوق الارض و ما دام که قوس دوم بر نصف النهار که در دو نقطه فلک البروج که در جانب قطب ظاهر بود کنت الارض بود و قطب دیگر
از آن نوس باشد قطب که کنت الارض و از فلک البروج در جانب قطب ظاهر بود و جهت ظاهر و آن از فلک البروج بر سمت راست بود و دیگر
در جهت قطب خفا و آن که بود و ما در قسم دوم مدار منقسمی که در جانب قطب ظاهر بود سمت راست که در مدار دیگر سمت

و ارتفاع نماز یک غایت بیشتر نمود و در جانب شمال نبود و در جانب جنوب بود و الان او را که
آفتاب در منصف ظاهر بود و در آن هیچ شخص را سایه نبود و یک قطب فلک البروج که در جانب قطب ظاهر بود و ایدر الظهور بود
و در دوره یکبار ماسی افق خود و غروب کند و قطب دیگر ایدر انقضا بود و در دوره یکبار ماسی افق خود و طلوع کند
و اما در قسم آفتاب را در ارتفاع بود یکا است که بقدر مجموع تمام عرض بلد و میل باشد و دیگر بعضی که بقدر نصف تمام
عرض بلد و میل باشد و قطب فلک البروج را در ارتفاع بود یکا است بوقت رسیدن قطب خفیه نصف النهار به یکی
در فصل بهشت رسیدن منقلب یک نصف النهار و اما در قسم چهارم مدار منقلب ظاهر اعظم مدارات ایدر الظهور بود و مدار منقلب
فصل مدارات ایدر انقضا و در روز یکبار منقلب باقی رسند و در نیمه حال قطب بروج ظاهر سمت اکل رسد و قطب بروج
فصل سمت اصل منقلب بروج را قی منطبق شود و بعد از آن تقاطع کنند بکلیه منطبق البروج یکبار را انقضا بر خیزد و یکبار دیگر
یکبار از افق بر خیزد و از انیمه که تحت الارض باشد بتدریج طلوع میکند تا تمامی ان نصف تا یکدور معدل النهار برابر
طلوع کند و آن نیمه که فوق الارض بود بتدریج غروب کند تا تمامی ان نصف تا یکدور معدل النهار غروب کند پس اگر قطب
سمای بود ان نصف که اول حد بر نا اول سرطان بود یکبار طلوع کند و دیگر نصف در یکدور معدل النهار طلوع کند و اگر
قطب ظاهر جنوبی بود بعکس این باشد یعنی ان نصف که از اول سرطان تا اول جدی بود و بعد بر ایدر نصف دیگر بتدریج در مدت
یک دور معدل و در نیمه افق روز مر از انیمه تا یکدور معدل تمام روز بود و ان روز را شب خود و شب مر از انیمه
تا یکدور معدل باشد بود و ان شب را روز خود و عاقبت ارتفاع نصف میل یکا بود و در جانب شمال ماسی افق عاقبت
نیمه بود و اما در قسم پنجم مدارات ایدر الظهور منطبق البروج را قی منطبق کند بر دو نقطه که مایلان در جهت قطب ظاهر برابر
تمام عرض بلد بود و اعظم مدارات ایدر انقضا نیز منطبق البروج را برابر در نقطه مندی المید در جهت قطب ظاهر کند
و منطبق البروج باین چهار نقطه چهار قوس می شود یک ایدر الظهور و در منصف ان منقلب قطب ظاهر بود و مدت بودن آفتاب
در این قوس چهار اطلول بود و دیگر ایدر انقضا در منصف منقلب دیگر بود و مدت بودن آفتاب در نیمه قوس اطلول بود
و طرف قوس اول ماسی افق سود و غروب کند و در طرف قوس دوم ماسی افق سود و طلوع کند و اما در قوس ثانی که در
منصف اول محل بود و ماسی افق کند یعنی از قوس پیش از اول طلوع کند و در خلاف معهود و در غروب کند اگر قطب
شمال بود و منوی طلوع کند و ماسی افق غروب کند یعنی از قوس پیش از اول غروب کند اگر قطب ظاهر جنوبی بود و در
قوس که اول میزان بر منصف بود و یکبار طلوع و غروب کند و در هر افق منقلب ظاهر را در ارتفاع بود یعنی

و بعد از آن بگو که اولی بر فراز کوه شمس است و در لوله میکوس بر آمدن کینه از دمی که مابین مطلع است و نقطه جنوب
باشد و سنبند و کوه میکوس در کوه کینه در ربع که مابین معرب است و نقطه شمال باشد و چون نوبت
باشد و لوله میکوس نقطه جنوب شود و بر نماید و نوبت غروب باشد و اول کوه میکوس نقطه شمال بود و خود نشود و نصف
ظاهر فلک البروج از اول دلو تا اول کوه در جانب مشرق باشد از نقطه جنوب تا نقطه شمال و نقطه هر فلک البروج
بر دایره اول سمت باشد در جانب معرب در آن وقت هجده فلک می آید باشد

و بعد از آن بگو که اولی کوه میکوس است از نقطه شمال بر خیزد و در جانب مشرق بلند و اولی کوه
و سنبند مستوی طلوع کنند از دمی که مابین نقطه شمالی و مشرق باشد و اولی افاق
خود شود و در جانب مغرب و دلو و حوت مستوی غروب کنند و در ربع که مابین
جنوب و مغرب باشد و چون نوبت طلوع باشد و بر آن رسد از نقطه مشرق طلوع کنند و اول
حد از نقطه مغرب غروب کند و وضع اول که از اینجا آغاز کردیم باز آید باشد

در خواص موضوعی که عرضش ریح دور بود و آن در همه زوی زمین بود و نقطه نتواند بود و در ربع و موضع
نقطه معدل النهار بر سمت راست بوده و دایره معدل النهار ابراقی منطبق باشد و در فلک مارچوی باشد و نقطه
که کعبه که او یازم بوداری موازی معدل النهار که نمیکنند طلوع و نه غروب بلکه یکبار از افق مساوی کرد و سر
میکرد و اگر قطب شمالی بر سمت بود و نصف شمالی ظاهر بود و نصف جنوبی خف و اگر نقطه جنوبی بر سمت راست
بود و یکس که کواکب طلوع و غروب نبود و اگر کوه میکوس که کعبه که ظاهر خود از جهه شمال معدل النهار کعبه
جنوب شود و با جهت از جنوب که شمال است طلوع کند یا غروب و جهت معدل النهار بود افاق بود و اندک است
نیمه سال که در جهه شمال بود و افاق که نقطه شمالی بر سمت راست بود و فوق الارض باشد و دیگر نیمه است الارض
و در افاق که قطب جنوبی بر سمت راست بود و یکس که شبانه روزی یک سال بود و کینه روز یک نیمه است و بقدر آنکه
در نصف لیل ترو و در نصف لیل بر باشد میان روز و شب تفاوت باشد و آن تقویم هفت شمار و نه
و در این افاق مشرق از مغرب متمیز میشود و در همه جهات شب که طلوع و غروب کنند و نصف النهار
منو و یک در همه جهات تفاوت ارتفاع است که برسد و غایت ارتفاع افاق بقدر میل کواکب باشد
در بیان مطلع البروج و مطلع بروس و کوه بود از معدل که باقی از منظره البروج

طلوع کند و این قوس بروج را درج استوار و طولی که کشیده و مغارب قوس بود از معدل که با قوس ای بر وجه
و در خط استوا میان دو دایره میل که یکا افق بود مختصر شوند یعنی آنچه میان دو دایره میل بود از معدل
مطالع بود و آنچه را که از بروج که در میان این دو دایره میل افتند و مطالع خط استوا و مطالع خط استوا
و مطالع که منصفه کونیه و در افق باشد مابین قوسه شوند میان افق و خطی که مایل قوسه از بروج که در دو مسکن
افق دارند ابعی الظهور شود و در خط استوا هر ربع که مختور بود در نقطه از چهار نقطه و اعتدال بود و
انقلاب ربعی طلوع کند و با دیگری قوسها متساوی از معدل طلوع کنند بلکه قوسی که کم از ربع باشد
از نصف باشد اگر یکطرفه باشد الاعتدالین بود مطالعین کمتر از دو باشد و اگر یکطرفه باشد الاعتدالین بود مطالعین
بیشتر از دو باشد و کفر قوس که بیشتر از ربع و کمتر از نصف باشد با بیشتر از ربع بود یکس این ربع باشد یعنی
مطالع آن یکطرفه باشد اعتدالین بود بیشتر باشد و مطالع آن یکطرفه باشد الاعتدالین باشد
کسر بود و منطقه البروج چهار ربع منقسم شود که نقطه چهار کانه بر اوساط این چهار ربع باشد و ربع که احد
بر منصفه باشد و با ربع مطالع خودش پنج درجه و ربع که احد الاعتدالین بر منصفه باشد
کمتر باشد از مطالع خود هم پنج درجه پس تفاوت میان طلوع ربعی باطلوع ربعی در درجه خوانده بود و مطالع هر
چهار قوس که ایجاد بشود از دو نقطه اعتدال مساوی بود مانند درجه اول حمل و ده درجه اول میزان و ده درجه اول
حوت و ده درجه آخر سنبله مساوی بود و مطالع هر ربعی برابر مغارب آن ربع بود و این هم که گفته شد در خط استوا بود
و ما در افق مایل نصف طلوع کند اگر متحد باشد اعتدالین باشد و ربع طلوع یک ربعی که یکطرفه باشد
بود که چند کوس بولد از آن که در جانب قطب ظاهر شود مانند ربع معدل طلوع کند مقدار بعد از النهار در انصاف
دیمی که یکطرفه اعتدالیه دیگر بود با بیشتر از ربع طلوع هم مقدار بعد از النهار در کورس مطالع نصف که بر منصف
او اعتدال اول بود کمتر از مطالع نصف دیگر بود و بارینه انشال بعد از النهار یکا و از آنچه گفته شد و منصف خود
با بعد از این معلوم شد اما حکم دو منصف خود را بمنزله این یکا بود که نیم بولد و دور دیگر نیم بر خلاف
یعنی مطالع ربع هر ربعی بود و مطالع ربع حوت و مطالع ربع حمل و نور ربع بر نصف مطالع و ربع
حوت و دور ربع قیاسی بسوی ربع قوس که بعد از آن از دو جانب از نقطه اعتدال مساوی بود
و مطالع هر ربعی با مقدار ربعی برابر بود که با مغارب قطب منقسم برابر بود و مطالع هر ربعی در افق شمال بود

بود یا محارب آن برج که در افق جنوبی که عرضش برابر افق کمالی و مطلق بودی از فلک البروج نویسد بود از محمول
میان اول حمل و نقطه اعتدال که بان خود از فلک البروج طایفه کند بر توایا و ابتدا اعطال کرد از اعتدال
در سببی که برید و بیفتد مطلق خود استوائی را ابتدا از اول حیدر که برید بر مکه که در حد طالع بود

باب هفتم در بیان درجه هر کوکب و درجه طلوع و درجه غروب درجه هر کوکب باشد از فلک البروج که کوکب
نصف النهار کند و چون بر احدی منقلب باشد با بعد از عوض درجه کوکب بعینه درجه هر باشد و الا هر یکی

نقطه دیگر از فلک البروج و چون قوس ما هم از اختلاف هر کوکب پس از درجه کوکب در نقطه از منقلب است و چون
از کوکب نصف النهار رسد اگر عوض کوکب در جانب قطب ظاهر باشد و اگر کوکب نصف النهار رسد اگر عوض در جانب
قطر باشد اگر درجه کوکب در نصف دیگر بود یکس این باشد یعنی بعد از کوکب نصف النهار رسد اگر عوض کوکب در جانب
ظاهر باشد پیش از کوکب رسد اگر عوض کوکب در جانب دیگر بود درجه طلوع و درجه غروب از فلک البروج که با کوکب
طلوع کند و درجه غروب درجه که کوکب با کوکب هم غروب کند و حکم درجه طلوع و غروب در آن استوائ بعینه حکم درجه
هم باشد بی تفاوت اما غیر خط استوائ در افق که قوس را یاد و در میل کلی باشد کوکب پیش از درجه طلوع کند و بعد
از درجه طلوع غروب کند اگر عوض کوکب درجه قطب ظاهر باشد و یکس اگر عوض کوکب درجه قطب خفی بود یعنی بعد از درجه
طلوع و پیش از درجه غروب کند و در افق که عرضش مساوی میل کلی بود حکم طلوع و غروب همین است بعینه آنکه
کوکب در اعتدالی باشد و چون کوکب

شود یا درجه طلوع کند و اگر در اعتدال دیگر بود یا درجه طلوع کند و در جانب مائمه منقطع البروج

که بعد از یک اعتدالی و چون کوکب از کوکب در جانب قطب خفی خود جنبه بعد نقطه بود که سمت راستی که در آن منقلب

برو قطع مختلف منقسم شود یک سوی و بر منقسم اعتدال مذکور بود و دیگری قطب منقسم اعتدال دیگر بود پس درجه کوکب

اگر احدی منقلب باشد کوکب با درجه طلوع کند و اگر یکی از درجه جانب قطب معبر بود معبر درجه طلوع کند اگر کوکب

در جانب قطب ظاهر بود و پیش از درجه طلوع کند اگر عوض در جانب قطب خفی بود و اگر درجه کوکب در جانب

نقطه مظهر بود یکس این بود یعنی کوکب پیش از درجه طلوع کند اگر عوض در جانب قطب ظاهر باشد و بعد از درجه طلوع

طلوع کند اگر عوض در جانب قطب ظاهر باشد و بعد از درجه طلوع کند اگر عوض در جانب قطب خفی باشد و غیر

منظم هم بر نقطه دیگر که نظیر آن دو قطع باشد بر نقطه مختلف منقسم شود قطعه منقسم نظیر قطعه مذکور قطعه

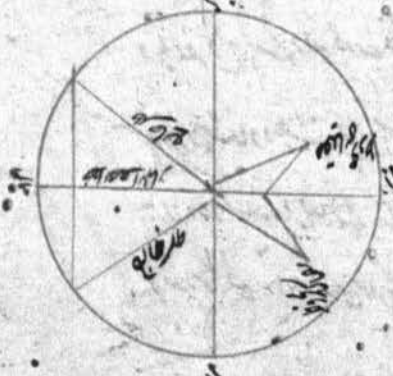

نموده اند که در یک دوره معدست باطل است که توانی قوسی که از آن یک سیر جلاله خود قطع کنی است از هم روز تا نیم روز
باز تمام است نام شب و نصف شب و اهل شمع از این شب است ما اول شب و یک و نیم و یک و نیم دیگر از اول روز
است تا اول روز و یک و نیم و دو اصطلاح مقدار شب از روز در افق خیزد و یک و نیم شود و چنین شب از روز حقیقه اطلاق
او اصطلاح بخوان باشند و دو هم شب از روزی که در وسط و اول مقدار یک دوره است که نام است یا سیر وسط
مست است که بجهاد و نه دقیقه و هشت ثانیه است و بسته نماند است و چنین اصطلاح قوسی که از آن سیر خاص خود قطع
نمکنند مختلف است از جهت یک آنکه سیر آفتاب گاه سریع می باشد و گاه بطر جابجه معلوم است که این
که آفتاب سیر خود قطع کند گاه زایل از وسط بود و گاه کمتر و در آنکه بر مقدار یک حرکت آفتاب است
و بطور مختلف نشدنی و دو هم قوس همانست که قطع کردی اصطلاح این قوسها جابجه است معلوم است و در هر
پیر این مقدار شب از روزی حقیقه و وسط مختلف شود و جابجه گاه شب از روز حقیقه زایل از شب از روز و وسط می شود و گاه یک و این
تفاوت را تعدیل الایام گویند و آن در یک روز و دو روز محسوس شود و اما چنین نیست بسیار شود محسوس شود و در هر شب بخوان
و ابد فارسی و روم از طالع هرگز آفتاب است تا غروب او و نزد اهل شرق از طالع صبح صراف است تا روز و در تمام اوج
آفتاب و چنین معلوم شد که اصطلاح هر شب نیز باین اصطلاح معلوم شود و جابجه از آنرا آفتاب است و اندک این
انتها را آن در هر یک از شبان روزی و وسط و حقیقه را به سیرت و چهار قسم مساوی کند و از هر ساعات متوابعه گویند
و نام وسط را ساعات و بطر خوانند و نام حقیقه را ساعات حقیقه خوانند و نیز هر یک از آن را روز بد و آن
قسم مساوی کند و آنرا ساعات موعده و زمانیه نیز گویند و اول سالی که در آن سال حادثه عظمی واقع شده باشد
بهر طریقی یاد دینی یا طوفانی یا زلزله یا امثال اینها از آنرا مبدأ پس از آن زمانه خط اوقات دیگر خوانند که
کننده با مبدأ نیستند و آنرا قمار گویند و آن یک اصطلاح هر قوم و هر کشور بود و آنچه مشهور است تا به حجاز
و نام قوس و نام روم و نام طبرستان و نام ایران و نام اول و اول هم سال بوده است که سیم یا چهارم یا پنجم یا ششم یا هفتم
از آنکه بدیده است که آنرا و اهل شرق ماههای اینها را از اردیبهشت هلال گنبد و آن هرگز از آن روز
زایل نباشد و از سیرت و نه روز کمتر نباشد و تا به چهار ماه متوالی است که مساوی و نام روم و نام ساسانی
متوالی است و نه شب نه آیه و زیاده نه و هر دو و آن ماه را سال گنبد و نام ماههای اینها را به
شهر از آن است و همان هم را آنکه روز گرفته اند و تصور است و نه و چنین یکماه را در آن روز

[illegible]

باقیم شده در جانب باشد که تیر از آن سطح در آن جانب بود و خطی که منقسم در سطح مقیاس بود باقیمانده باشد
قاعدۀ مقیاس و طول خطی ششای که بر مقیاس گذرد در آن مقیاس موازی افقی باشد اگر اظلال اول و طول ممکون
باشد و اگر باقیمانده افقی باشد از اظلال دوم و طول منقسم خوانند و خطی که در اصل باشد میان سه مقیاس در سطح از اظلال
اقلتر خوانند و اول نیز از افقی طلوع کنند فلان مقدم باشد و بعد از آن حادث شود و بر این ارتفاع از اظلال
اگر نسبت رسد فلان اول یا منتهای شود و طول دوم بر کسب این باشد یعنی تیر بر افقی باشد و دوم یا منتهای
باشد و تیر از ارتفاع منقص میشود تا چون نسبت در کس رسد مقدم شود و بعد از آن فلان یا جوی مقیاس کنند
فلان اول نسبت جز و تقسیم کنند و از استخاره خوانند و مقیاس فلان دوم در آگاه بر آورده قسم تیر کنند و از استخاره
کویند و کلاه به قسم سه کسند و از آن اقدام کویند و چون فلان دوم مقدم شود و باقیانیت نامی رسد و از آن
فی زوال کویند اول و دلت ظهر باشد و اول وقت عصر نزد امام من فی و حاجب این اتفاق بود که فلان حادث
یا زیاده شود بر فی زوال بقدر قیامت مقیاس و نصف قیامت مقیاس شود و امام آنجایی که باب بار دوم
و معرفت خط نصف النهار و سمت قبله زمین را با هموار کنند بر وجهی که اگر آب در میان وی بریزند
از همه جوانب برابر سیلان کند و برای السویه زمین اتی سازند مثلث متساوی الساقین و منصف
قاعدۀ اولیانی کنند و از آن مثلث شاقولی در او بزنند و سطح زمین را چنان سازند که مثلث
همواره که در آن شاقول بر آن نشان آید بس و این بر زمین کنند و بر مرکز دایره مقیاس
کنند و طرفی است که مقیاس را از خط مسدود تمام سازند و بر مرکز دایره رسم کنند مساوی قاعدۀ مقیاس
و مقیاس را چنان نصب کنند که قاعدۀ مقیاس بری دارد تمام منطبق شود و هیچ و مدخل را از زمین دایره نشان
کنند و قوسی را که در میان هر دو نشان است تنصیف کنند و از مرکز تنصیف خط افق را بکشند این خط نصف
النهار باشد و چون خط دیگر بر خط دایره انداخته باشد و دایره که در باین دو خط چهار ربع شود و ربعی
ازین دایره را بنویسم مساوی کنند و این دایره را دایره بنویسند

و در سلسل انبست اما آنچه معرفت سمت قبله و آن نقطه تقاطع باشد
میان افق و سمت که سمت را پس مگر گذرد و خطی که از مرکز
افقی باین نقطه گذرد خط سمت قبله بود و گویم اگر بلد یا مکه حوائقی

باشد در طول سمت قنطاریه جنوب باشد اگر عرض بلد ز مادر ارض باشد و الانقط شمال بود و اگر طول موافق
نباشد تفاوت مابین الطولین را هر بانه در خط اساعت گیریم و آنچه کم در باجم درجه باشد هر درجه چهار
و نوبه ساعت گیریم و آنچه بر آید از ساعات و وفایق نگاه داریم نگاه دوری در صد کنیم که انصاف در آن بود
چون باشد باجمت و سیم و چهار طاق قبول کند پس در آن روز چون از نیم روز بقدر ساعات و وفایق
و وفایق که نگاه داریم بگذرد در مقياس خط سمت قبله بود و اگر طول بلد پیش از یک باشد و الا پس
از نیم روز بقدر ساعات و وفایق مذکوره در مقياس خط سمت قبله بود و قبله در خلاف خط باشد
خاکه در معرفت ابعاد و احوال بر صد و حساب معلوم کند که دور زمین نیست محیط خط که از زمین در نمی
هست هزار و سی است هر و سی سیل هر سیل سه هزار که بزرگ است و در اصبع هر اصبع مقدار ارض
شش جو معتدل و بعضی هر جو مقدار سیل یا مویال است و نظر زمین دو هزار و چهار صد و چهل و پنج
است و مساحت روی زمین سی و چهار بار هزار و سیصد و هشت و سی هزار و سی صد و سی
است و مساحت مقدار معمره از روی زمین چهار هزار بار هزار و شش صد و هشتاد و سی هزار و هشتاد و
چهل و سی است و بعد مقرر فلک بر ارض کره عالم چهل یک بکر از دهن صد و سی و شش فرسخ است و بعد مقرر
فلک قمر که معمر فلک است از کره عالم هشتاد و چهار و هشت صد و سی و شش فرسخ است و بعد مقرر فلک
عطارد که معمر فلک زهره است و اول است و هشتاد و چهار و سیصد و هشتاد و سی است و بعد مقرر
فلک زهره که معمر فلک شمس است هزار بار هزار و سیصد و چهل و هشت هزار و سیصد و هشتاد و سی
است و بعد مقرر فلک شمس که معمر فلک است دو هزار بار هزار و سیصد و هشت هزار و سیصد و سی و چهار
فرسخ است و بعد مقرر فلک مریخ که معمر فلک مشتری است چهارده هزار و سیصد و هشتاد و سیصد و هشتاد
و دو فرسخ است و بعد مقرر فلک مشتری که معمر زحل است سی و سه هزار بار هزار و سیصد و هشتاد و سیصد و سی
و یازده فرسخ است و بعد مقرر فلک زحل که معمر فلک نواب است سی و سه هزار بار هزار و سیصد و هشتاد و سیصد و سی
و صد و هشتاد و هشت فرسخ است و بعد مقرر فلک نواب که معمر فلک عطارد است سی و سه هزار بار
هزار و سیصد و سی و چهار هزار و سیصد و سی و سه فرسخ است اما بعد مقرر فلک عطارد که نواب است که
خود احوال که ندانیم همی معلوم شد که نظر انصاف معقده هزار و سیصد و سی و سه فرسخ است و حجم

۱۲۰
 حجم سبطه و هفت و شش برابر زمین است و قطر قریب بقصد در یک فرسخ است و حجم وی بسط
 بر تسع جرم زمین است و قطر اصل چهار هزار و صد و شصت و شصت و نیم است و حجم وی با صد و
 برابری زمین است و قطر مستوی چهارده هزار و با بقصد و نود و دس فرسخ است و حجم او صد و
 مایه برابر زمین است و قطر مربع سه هزار و با بقصد و نود و دس فرسخ است و حجم وی
 سه برابر زمین است و قطر هر یک بقصد و شصت فرسخ است و حجم او مقدار ثلث و ربع
 است و قطر عطار و صد و نه فرسخ است و حجم او یک کس از دو و نیم هزار بقصد و شصت و شصت
 و نیم است و اصغر لوایت مرصود هفت و سه برابر زمین است و الله اعلم بالصواب
 بقیة فی الابواب ه ه

